

BARANYAI DECSI JÁNOS
BÁTHORI ZSIGMOND HARCAI A TÖRÖK ELLEN

Erdély elszakad a töröktől

A Krisztus születése utáni 1592. esztendő volt, mikor Hasszán boszniai basa részint maga akarata szerint és vágyakozva, hogy a keresztényeket pusztítsa, részben a mieinknek különböző, mind Horvátországba, mind Magyarországra történt betöréseitől és pusztításaitól izgattatva, ötezret övéinek számából külön választott, s velök Sziszeket ostromolni kezdi, melynek akkor Miskolci Miklós állott az élén. Miután [a basa] nem remélte, hogy a várat erővel elfoglalhatja, levelet ír a kapitányhoz és nagy fenyegetésekkel a vár megadására inti. [Miskolci] megígéri, miután saját erejét jól ismerve a várat tovább védeni nem tudja, hogy a várat átadja a basának, de azzal a kikötéssel, hogy három nap elteltével a vár átvételére csak az övéi sorában legkiválóbb vezetőket küldje, mert nem kis szégyenére lenne, ha alacsonyszármazású embereknek adna át ily nagy jelentőségű várat. A basának nagyon tetszett a válasz. Közben [Miskolci] elrendeli, hogy mind a nagyobb, mind a kisebb ágyukat serényen szereljék fel, s azokat a vár bejáratánál, amerre a törököknek be kellett jönniök, beásatja. Három nap eltelvén, az előírt időben a törökök nagyon díszesen és méltóságosan nagy örömmel közeledtek a várhoz. Látva ezt [Miskolci], a kapukat megnyitattja, s ötszáz törököt, akik a többieknél előkelőségükre és ruházatukra nézve különbeknek látszottak, beenged a várba, s aztán hirtelen elzáratva mind az elülső, mind a hátulsó kapukat, az erre a célra már előbb elhelyezett ágyukat rájuk sütteti, [ugy, hogy] mindnyájan odavesztek. A többiek visszatértek gyors futással Hasszán táborába, s az, megtudva legválogatottabb embereinek pusztulását, esküvel fogadta meg, hogy azt ennek a várnak kegyetlen elpusztításával fogja megbosszulni.

Hazatérve Hasszán basa az egész telet, amilyen hosszú csak volt, a katonák szorgos kiválogatásának, s egyéb, a hábo-

rúhoz szükséges dolgok felszerelésének szenteli nagy szorgalommal. Összehíva kilenc szomszédos várnak a parancsnokát, akiket ők a maguk nyelvén bégnek neveznek, s összegyűjtve harminchatezer lovast és gyalogost, ostromolni kezdte Sziszeket.

Erdődi Tamás horvát bán s Eggenberg gróf károlyvárosi generális amilyen gyorsan csak tudnak, összeszednek hatezer fegyverest, a Száván átkelnek, s a megszállás hetedik napján elhatározták, hogy a már majdnem reményüket vesztett sziszekieknek idejében segítséget visznek. Amint Hasszán basa ezt kémeitől megtudta, s látta, hogy a keresztények számra nézve kevesen, de elszánt lélekkel az ostromlottak segítségére jönnek, valamennyire enyhítve az ostromot a mi közeledő seregünk ellen indult legfelszereltebb csapataival, úgy gondolva, hogy vad rohamától a mieink meg fognak rémülni. De azok, noha számra nézve nagyon nem voltak egyenlők az ellenséggel, elhatározták, hogy mindenképp megütköznek, s megkezdődvén a csata, oly nagy elszántsággal mentek támadásba, hogy az ellenséget azonnal megfutamítják és teljes erővel a Kulpába kergetik. Elveszett Hasszán basával ebben a vereségben huszonhatezer (akik túlságosan enyhítik, tizenhatezret emlegetnek) török. Hat igen nagy ágyut vettek el az ellenségtől, igen sok kis ágyut, s harminc, eleséggel s más értékes dolgok tömegével megrakott hajót.

Miután a szultánnak hírül adták, hogy Hasszán boszniai basa seregének egész erejét életével együtt elvesztette, hirtelen olyan nagy izgalom és megdöbbenés fogta el az egész török birodalmat, hogy mindenki azt számítgatta: a legnagyobb és ezekben az időkben hallatlan veszteség érte a török nemzetet. A szultán a maga kezével irt Szinánnak, [a nagyvezírnek], hogy azonnal készítsen minden szükséges dolgot elő a háborúra, s egy cseppet se késlekedjék a hadjárattal. Szinánt azonnal kinevezte a háborúra fővezérnek, aki minden hatalmát arra fordította, hogy erejéhez képest mindent eléreremtsen. Ugy látszik, hogy ezt a megbízást a nyolcvanéves öreg Szinán nem a maga akaratából kérte, hanem a szükség kényszerítette rá, hogy elvállalja, mert biztos volt, hogy ez elszenvedett vereség miatti gyalázatért, mely – ha otthon marad – egyedül rá, mint annak a háborúnak értelmi szerzőjére hárul, halállal bűnhődött volna.

Amely napon elvállalta a fővezérséget Szinán, azonnal az összes vidékekre, amilyen szélesen csak elterülnek Törökország határai, több, mint négyszáz követet (akiket ők csausznak

neveznek) küldött szét levelekkel, amelyekben mindenki ki-
rótta mindazt, ami ehhez a háborúhoz szükségesnek látszott, a
harcosokat, fegyvereket, élelmet, s hogy számára kiki hol álljon
fegyveresen készenlétben. Így küldte Erdély fejedelméhez,
Báthori Zsigmondhoz is Mehemetet, aki Erdélyben született
alacsonyrendű családból, de néhány évvel ez előtt elhagyva az
iskolát, ahol valamennyi ideig az ifjuság tanításával foglalko-
zott, elhagyta hazáját és hitét, s Mohamed istentelen vallásához
aljasodott le, annyira, hogy a konstantinápolyi udvarban a rab-
szolgák között élt, s ennek a népnek a nemzeti művészetében:
a színlelésben, cselvetésben, furfangosságban, övéinek gyüüle-
tében és elárulásában oly nagy előrehaladást tett, hogy lelkének
aljasságával és álnokságával ez az idegen ember messze felül-
multa a született törököket, s mikor úgy látszott, hogy a törö-
kök nyelvét, szokásait és intézményeit alaposan elsajátította,
s ami a fő, hazudozásban, csalásban, társaival a hizelgésben és
aljasságban való versengésben egészen törököt mutatott, a csau-
szok rendjébe vették fel. Ez, miután gyorsabb haladás végett vál-
tott lovakkal Gyulafehérvárra száguldott, követelésére azonnal
a tanács elé került, s ott átadva a fejedelemnek a szultán levelét,
hosszú beszédet tartott, s kezdte felemlíteni az okokat, melyek-
től indítatva a szultán megüzente a háborút a bécsi királynak
(így nevezik ugyanis ők a német császárt). Miután ezeket el-
mondta, jobbjaival keblébe nyult s elővette a maga kezével irt
levelet, s azt mondta, hogy most elé fogja adni, amit Szinán
parancsára feljegyzett. Szinán basa követelése Zsigmondtól,
Erdély fejedelmétől: gondoskodjék ötvenezer igen hosszú lánd-
zsának a táborba való szállításáról, közöttük huszezer egy darab
fából álló, a többi harmincezer pedig kivájt s kenderrosttal be-
tekert legyen. Nagyszámu munkást tartson készenlétben kapák-
kal, szekercékkel, lapátokkal s más efajta szerszámokkal. Ami
hadí eszközökkel néhai János király, ezen a néven a második,
Tokajt elfoglalta, azt mind magával hozza. Puskaporból és
golyókból olyan tömeg legyen készen, hogy elég legyen. A folyó-
kon keresztül hidak verésére szerelje fel úgy mindenféle kellé-
kükkel azokat a hajókat, melyeket ugyanaz a János [Zsigmond]
használt Tokaj alatt, hogy semmi sem hiányozzék róluk. Az
asztagban levő gabonát az egész országban csépeljék ki, s ebben
a dologban ne merjenek szemet hunyni; senki az országból el
ne menjen, hogy német zsoldba szegődjék, [ha ki megteszi], jó-
szágait kobozzák el, ha vagyontalan, fejvesztéssel bűnhődjék.
Azzal a készütséggel, amivel János [Zsigmond] királyfi azelőtt

a magyar háborúban Szolimán szultánnak segítségére vonult, menjen Zsigmond fejedelem Szinánhoz Belgrádba. Ha valaki nem akarja őt követni országa lakói közül, azt fosszák meg életétől és javaitól.

Miután akkor elbocsátották a csaszt, a császár levelét is elolvasták, melyben azon kívül, amit a hírnök jelzett a háboru megüzenéséről és Szinán fővezérségéről, az is benne volt, hogy a fejedelem 100,000 köből gabonát (a mi nyelvünkön kilá-nak mondjuk), ugyanannyi árpát, végül nagy tömeg mézet, vaját és sőt szállítason hajókon Szemendriába, a sereg használatára. Mindezekon felül maga a fejedelem is menjen Szinánhoz, s parancsainak engedelmeskedjék.

Mikor Ravazdi György, aki Erdély fejedelme nevében Konstantinápolyba utazott volt, végre visszatért, s meggyőző beszédben kifejtette a fejedelemnek és tanácsosainak, hogy Szinán minden törekvése az erdélyiek elpusztítására irányul, kezdett végre a fejedelem a török barátságtól egyre jobban elidegenedni. Mikor ezt azoknak, akiket kiváló bölcsességük vagy a dologban való jártasságuk miatt tanácsosaiul tartott, előadta, s velök hol magánbeszélgetésekben, hol nyilvánosan a tanácsban vizsgálgatta, hogy ilyen nagy veszélyben mit kellene cselekdni, ime: a legalkalmasabb időben megérkeztek a pápa, az ausztriai főherceg s Délmagyarország helytartójának követei, s amint ezek erről a dologról tárgyaltak a fejedelemmel, mindnyájuknak ugyanegy volt a tanácsa. Mikor – kérésükre – egyenként és titokban a tanács elé bocsátották őket, kezdték a fejedelemnek és az egész tanácsnak részletesen megmutatni, hogy a törökök hogyan határozták el, hogy a jog és becsület ellenére először Magyarországot, azután annak bukásával az egész keresztény világot rettenetes zsarnokságuk igája alá fogják kényszeríteni. S noha Erdély maga hosszú évek óta a török birodalomhoz kapcsolódva valamelyes békét és nyugalmat élvezett, mégis világos mindenki előtt, hogy nem titok az erdélyiek számára: milyen szörnyű tervet vállalt el a szultánnak a parancsára és beleegyezésével Szinán, hogy [tudniillik] először Magyarországot, aztán magát Erdélyt s végre az egész keresztény világot zsarnok uralmok alá fogja hajtani. Mindezeket eléggé, sőt még annál is jobban megfontolva, határoztuk el, – mondták, – hogy erőinket és tudásunkat egyesítve a keresztény név esküdt ellensége ellen fegyvert ragadunk, s őseink szokása szerint keresztes hadjáratot indítunk. Minthogy pedig titeket a nemzetiség, a vallás és ugyanazon fenyegetetés hozzánk köt, mielőtt valamit is

tennék, komolyan akartunk benneteket a legnagyobb fejedelmek s az egész keresztény világ nevében figyelmeztetni, hogy átlátva ezt a végső veszedelmet, mely benneteket éppúgy fenyeget, mint minket, ennek a szent háborúnak a szövetségéhez, a nyilvános és közös ellenség ellen, önként csatlakozzatok. Miután meghallgatták ezt a beszédet, a fejedelem – ahogy illet – kellő tisztelettel bánt velök, s jó reménységgel elbocsátotta őket. Mégis, nehogy úgy lássék, hogy valamit is azok tanácsa nélkül intéz, akiknek a bölcsességével kormányozta hosszú időn át az országot, gyűlést hirdet Gyulafehérvárra, nem általánosat, s nem is a szokott módon részlegest, hanem olyat, hogy azon tizenkét tanácsos, úgyszintén a főispánok, majdnem minden főúr, s néhány kiváló férfi legyen jelen. Mikor már összegyűltek, Kovacsóczi Farkas, igen bölcs, s okosságban és ékesszólásban egyaránt egyedülállóan kitűnő ember által három tanácskozási pontot terjesztett elébök: milyen helyzetben, milyen fordulóponton van az ország; mi a Szinán terve az ország elfoglalására; végül, hogy a római pápa, Mátyás főherceg s Magyarország főrendei mit kívannak a fejedelemtől s magától Erdélytől. A tanácskozásból azt felelték a fejedelemnek, hogy ezt a dolgot, amellyel kapcsolatban tanácsot kell adni, mivel oly nagy jelentőségű, semmimódon sem szabad azonnal eldönteni, hanem valamennyi időt kell közbeigatni, hogy alaposabban gondolkozhassanak felette azok, akiknek érdekében áll. Mert mielőtt belekezdesz, megfontolásra, de amint megfontoltad, gyors cselekedetre van szükség, és sokáig kell fontolgatni, hogy mit kell elrendelni. A főembereknek hosszas tárgyalásai és minden oldalról tartott beszédek után a tanácskozás az általános gyűlés elé terjesztetett, mely ugyancsak Gyulafehérváron volt. Miután tehát Gyulafehérvárra a kitűzött napon majdnem az egész nemesség összegyűlt, a fejedelem nem a főtemplomban akarta a gyűlést megtartani, melyet ott szent Mihály arkangyalnak szentelve Corvin János építtetett, s ahol azelőtt szokták volt az általános gyűléseket lefolytatni, hanem a [fejedelmi] palotában. Amint minden rend oda összegyűlt, a fejedelem először Kovacsóczi Farkas kancellár által megkezdette bővebben előadni előző beszédének ama három pontját, s lassan kezdte beleverni az emberekbe a töröktől való elszakadás gondolatát. A vezető emberek a haza iránti ily nagy gondoskodása és atyai indulata miatt nagyon hálálkodtak neki, s mivel nagyon nagy jelentőségű ez a határozat, időt kértek, s kaptak, hogy közösen megtárgyalhassák. Így, miután a fejedelem a palota belsőbb részébe vonult

vissza, kiki különböző véleményekkel hozakodott elő, s ezt a napot különböző tanácskozásokkal töltötték el. A következő napon egyesítve a véleményeket s összevetve a tanácsokat az oda hívtott ország rendei nevében azt felelte Forró János, hogy nem illik a fejedelmi hatalomhoz és méltósághoz, hogy ahány nemes csak van, mind külön-külön tárgyaljon velük, egyébként is világos előttük, hogy a fejedelemnek vannak bölcsek és a dolgokban jártas tanácsosai. Tehát bármit is tervez velük együtt a fejedelem öfelsége, s szentesít a határozatok közzététele után, ha a haza üdvére tett, mindnyájan, összesen és egyenként teljes egyetértéssel beleegyeznek, s jóváhagyják. Így a gyűlést feloszlatták, s kiki övéihez visszatért.

Miután a gyűlést feloszlatták, s néhány napot adtak a pihenésre és a készületre, alig mulott el két vagy három hét, mikor ime a fejedelem igen szigorú rendeletet tett közhírré az ország minden részében, hogy az összes rendek fegyveresen gyűljenek össze a sebesi mezőre, mely egy mértföldnyire feküdt Gyulafehérvártól, részben azért, hogy ha a szükség úgy kívánná, az ellenség ellen vonulhassanak, részben pedig, hogy mint az események ilyen nagy kavargásában szükséges, tovább tanácskozzanak. A török ugyanis kémei útján értesülve a fejedelem terveiről, kezdte mindenféle mesterkedéssel megkörménykezni, s hízlegésekkel egészen az undorig s az okádásig körülszépelegni. Amint mindnyájan ide összegyűltek, s a fejedelem néhány napig tanácsosaival megbeszéléseket tartott, először Báthori Boldizsár valakinek az ösztönzésétől tévútra vezetette megparancsolta, hogy sátorait bontsák le, s vigyék el; minden okosabb ember előrelátta, hogy ebből szomorú viszálykodások vetése fog kihajtani.

Eközben hírnökök és különböző hírek tudatják, hogy Cherei tatár kán nagy tömeg emberrel Huszt felé tart, s az egész országot kegyetlen pusztítással fenyegeti. Elborzadt mindenkinek a lelke, s mikor észrevették, hogy a tanácsosok nem egyeznek meg mindenben a fejedelemmel, még jobban féltek a kósza hír miatt, hogy az öldöklő ellenség ezt az alkalmat felhasználja, betör az országba és minden tüzzel-vassal elemészt. Mikor ez lebegett mindnyájok szemei előtt, s minden megzavarodott és forrongott, úgy határoztak, hogy a sebesi gyűlésről mindnyájan fegyveresen Tordára mennek, s ott a mezőn szabad gyűlést tartanak, részben azért, hogy – ha a szükség úgy követeli – innen könnyebben mehessenek a tatárok ellen, részben pedig azért, hogy azokról a dolgokról, melyekben még nem

tudtak egyhangú szavazattal megegyezni, új határozatot hoz-
 zanak. Amint ott újból összegyültek, nem tudom, kinek az ösz-
 tönzésére kezdett sokaknak a lelke a vezetők közül a keresz-
 tény szövetségtől s az előbbi határozattól a törökök pártolása
 felé hajlani. Amint Gyulafehérváron a fejedelem megtudta,
 hogy elvetve a régi határozatokat, számára kedvezőtlen új
 tervet eszeltek ki éppen azok, akiknek a tekintélyével indult
 meg – mint minden más is, – ugy maga ez a dolog is, nem akart
 Tordára menni, mivel ott az összes rendek fegyveresen gyültek
 egybe, hanem Kővár felé eltávozott, s megbízta Báthori Boldi-
 zsárt, hogy távollétében főkapitány címmel (igy szokták nevezni)
 mindent intézzen. Ez kihirdette, hogy mindnyájan Kolozsvárra
 menjenek, maga is a legelőkelőbb vezetőemberekkel oda uta-
 zott, s a gyülést nem a mezőn, hanem benn a városban akarta
 megtartani.

A fejedelem néhány bizalmas emberével utnak indult
 Kővár felé, s nehogy úgy lássék, hogy valamit is a fejedelmi
 méltóság ellenére tesz, közhírré adta minden rendekhez nyílt
 levelét, amelyben elmondja, hogy nincs semmi más ok, ami
 miatt Tordára, az általános gyülésre nem ment el, ahogy a
 tanács határozta, mint az, hogy biztosan tudja, hogy az előbbi
 végzéseket és határozatokat, hogy a török szövetségtől elsza-
 kadnak, s új szövetséget kötnek a keresztényekkel, az ismét
 megváltoztatta. Ezért gondolják meg újra meg újra, hogy mit
 csinálnak, s vegyék fontolóra, hogy miért térnek el az előző
 határozatoktól. Hogyha pedig ismét a törökökhöz, a keresztény
 név ellenségeihez csatlakoznak, s amit egyszer közös elhatáro-
 zással határoztak, az újra elmellőzendőnek ítélik, ennek a dolog-
 nak ő soha sem szerzője, sem támogatója nem lesz, s egyáltalá-
 ban nem szándékozik elmenni az országgyülésre. Miután a gyü-
 lésen ezt a levelet felolvasták, azonnal csodálatos módon meg-
 változtak a lelkek, és sokaknak a véleménye más irányba
 fordult. Néhányan ugyanis, különösen az előkelőbbek, azt
 tanácsolták az ország rendeinek, hogy miután a fejedelem okta-
 lanul eltávozott, menjen, ahová akar, s helyébe mást válassza-
 nak. Míg a vezető emberek közül sokan nyíltan ezt és sok más
 ilyesmit beszéltek, melyeket nem tartok szükségesnek felemlí-
 teni, majdnem az egész nemesség a székelyekkel s a szászokkal
 egy szájjal kiáltotta: a fejedelmet azonnal vissza kell hívni, s
 a gyülésen az ő elnöklésével végre tanácskozni és határozni kell
 az összes dolgokról. Ugyanis az ő életében senki mást fejedelem-
 nek el nem ismernek, s nem fognak semmit sem elhatározni a

közügyekben, ha ő vissza nem tér. Ez az egyetértés megfélemlítette a rendek nagyrészét, főleg a vezetőket, mert félték, hogy a fejedelem, [ha] visszatér, bosszút fog állani. Hanem azért mégis, mivel a nép szava gyakran az Isten szava, végre az összes rendek egyetértésétől kényszerítve beleegyeztek ebbe, s miután megbeszélték a dolgot, minden rendből kiválasztottak négy férfit, hogy a fejedelmet visszahozzák. Ezek voltak: Kendi Gábor, Bogáthi Boldizsár, Sűgér János, Süvegh Albert, akik mindnyájan [Kővárra] mentek, s a fejedelmet rábeszélték, hogy menjen el a gyűlésre, s ott jelen lévén minden dolgot, amit jónak lát a haza üdvére megtenni, ítélete és hatalma erejével, melyet szinte isteni megbizatósként kapott, hajtson végre. Ebbe beleegyezett, s kikérve Geszti Ferenc és Bocskai István tanácsát, akik ketten igen gyorsan követték őt, s nagy hűséggel álltak mellette; mert segítséget akart vinni a szenvedő országnak, először Ujvárra ment. Ide jöttek elébe a rendek vezető emberei, s ezeket – mindnyájukhoz nyájasan szólva – általában jó reménnyel bocsátotta el magától. Majd innen levelet küldött a gyűlésbe, megérkezésének késedelmét kimentette, s megígérte, hogy nemsokára hozzájuk megy. Mikor ezt az ország rendei tudomásul vették, mindnyájukat mérhetetlen öröm árasztotta el, s mint a haza atyját szándékozáván fogadni, a közeledő fejedelem elé özönlének, hogy üdvözljék, s őt nagy tömeggel körülvéve, s mindnyájuk igen nagy örvendezése közben a legnagyobb tisztelettel a szállására kísérik.

Itt, miután már biztonságba helyezve érezte magát, ámbár az elszenvedett méltatlanság jobban beevődött lelkébe, mint hinni lehetett volna, mégis úgy gondolta, hogy nem szabad azonnal bosszút állani, hatalmas lelkierővel haragját elleplezte, s nehogy azok, akik ellen irányult, végső kétségbeeséstől hajtva valami meg nem változtatható dolgot csináljanak, igen nagy szelidséget mutatott. Ugyanis ellenfeleinek oly nagy volt a hatalma, hogy nagyon kellett félni, hogy, ha kitör a valóságos háború, sok gondot fognak okozni a fejedelemnek hatalmukkal és embereikkel. Hogy ennek a dolognak elejét vegye, senkitől sem vette el a reményt, s az elébe jövőkre és hozzá járulókra nem nézett ferde szemekkel, hanem a velök való beszélgetésekben a régi nyájassággal s megközelíthetőséggel tárgyalt a komoly dolgokról, s ilyenkor gyakran tréfálkozott vagy evett is velük. S mikor néhányan kegyelmet kértek tőle, nem mutatkozott hajthatatlannak, hanem mindenki várakozása ellenére megengesztelhetőnek mutatta magát, s azt jelezve, hogy elfeled-

kezett sérelméről, nem remélt nyájassággal lépett fel, hogy azokban, akikkel szemben – jobban mint bárki hihette volna – gyűlölettel viseltetett, bizalmat élesszen, s a félelemtől s minden gyanakvástól megszabadítsa őket. S hogy mindenkivel elhitesse, hogy ő ezt komolyan teszi, mikor a vezető emberek árulásáról, s más efajta, az ő becsületüket kisebbitő dolgról mindenféle suttogások, beszédek s gúnyos iratok terjedtek el, rendeletekkel, s a főtemplom ajtajára kifüggesztett írásokkal nyilvánosan megtiltotta, hogy az urakat senki ne merje árulással rágalmazni és semmi másfajta gyalázatosságot róluk se magánbeszélgetésben, sem a nyilvánosság előtt ne beszéljen. Ha valaki másként tenne, azt azzal fenyegette meg, hogy, ha nemes, javainak elkobzásával, ha a népből való, fejvesztéssel bünteti. Majd mikor néhány nap elmúltával megnyugodott, elrendelte, hogy a megszakított gyűlést folytassák, s kancellárja útján nagyon szép, s mint mondják, szinte hattyúdal-szerű beszédben követelte, hogy minden rendek egyhangú határozatával szakadjanak el a török szövetségtől. Mikor a fejedelemnek ezt a követelését megtudták, s erről is, arról is néhány beszéddel megvitatták, végre mindnyájuknak közös akaratával a török szövetséget felmondották. Mindezekkel a dolgokkal már elég bizalmat s biztonságérzést öntött ellenfeleibe, s ekkor a következő vasárnapon mindet magához rendelte azzal a szinnel, hogy bizonyos fontos dolgokról tanácskoznak, s aztán, mikor ő a szentségekhez járul, tiszteletből elkísérik. Amint mindnyájan oda gyülekeztek, s már nagy tömeg ember várakozott, hogy a piacra kikísérje, s a mágnások is várták az indulófélben levő fejedelmet, ez az ablakon át kikiált a palotaőröknek, s megkérdezi, hogy akarnak-e néki hűséggel szolgálatára állani. Ezek azt felelik, hogy mindenre készek, s erre késedelem nélkül adott jelre az erre kijelölt századosok berontanak abba a terembe, amelyben az előkelők várakoztak, s azokat hirtelen meglepve megkötözik. Majd, mikor lecsillapodott a háborgás, mely a dolog méltatlansága miatt hatalmas volt, megszállják az elfogott főurak szállásait, s nehogy szolgálóiktól s embereiktől valami lázongás származzék, bezárják az összes kapukat, a városban pedig őrségeket helyeznek el. Három nap mulva hajnalban, amikor éppen abban az időben hallatlan mennyiségű jégesőt láttak sok helyen lehullani, Kendi Sándort, Iffiu Jánost, Kendi Gábort, Forró Jánost, Literati Gergelyt a város vesztőhelyén lefejezték, s miután az első kettőt a templomba temették el, a többieket a cinterembe vitték s ott han-

tolták el. A többieket azok közül, akik őrizet alatt voltak, elvitték, mégpedig Báthori Boldizsárt Kovacsóczi Farkassal Ujvárra, Bornemissza Ferencet s Jánost Gyaluba, Gerendi Jánost, Lónyai Albertet, Szalánczi Györgyöt s Szilvási Boldizsárt Gyulafehérvárra. De ezek közül a négy utóbbi életének a fejedelem megkegyelmezett, a többieket a lex Iulia (a felségsértésről), néhányat pedig a lex Cornelia (az orgyilkosokról) alapján elítélték, s tizenöt nappal az elsők után kivégezték. A fejedelem, hogy az embereknek erről a dolgról való beszédeivel s véleményével szemben igazolja magát, hosszú beszédben mentegetőzött, hogy ezt nem kegyetlensége miatt, hanem a szükségétől kényszerítve tette, s csak az hullott vissza a fejükre ezeknek, amit ellene mesterkedtek; ő, hogy megszerezze ezeknek iránta való jóakarátát, úgy vigyázott rájuk, mint atyára, testvérré, vagy szemevilágára, mindenét szétosztotta közöttük, s magának majdnem semmit sem hagyott. De ezek ily nagy jótéteményekért a legrútabb hálátlansággal fizettek neki, arra törekedtek, hogy országától megfosszák, s helyébe mást választanak. Mindezen dolgoknak bőséges bizonyítéka s tanúsága, mégpedig a saját írásukkal megerősítve van a kezei között, s ezért magát az Istent, az égieket, s minden halandót tanúnak hív, hogy szomorú haláluknak nem ő, hanem önmaguk voltak az okozói, s ezt ő is nagyon fájó szívvvel [volt kénytelen] elviselni. De mivel az állam érdeke, hogy ilyen dolgokat igen szigorúan megtoroljanak, ő akarata ellenére, s tisztségének kényszerítése miatt kényszerült ezt a büntetést kimondani. Miután ezzel s efélékkel az egész nemesség előtt kimentette magát, feloszlatta a gyűlést, s maga is visszatért Gyulafehérvárra.

Miután Zsigmond fejedelem, akit többek között főleg Geszti Ferenc, Bocskai István s Jósika István kancellár vezettek vissza, s akikről fennebb emlékeztünk meg, hogy a dolgoknak oly nagy zavargásai közben milyen nagy hűséggel álltak mellette, Gyulafehérvárra visszatért, előbb néhány napot pihenésre szánt, majd semmit sem tartott fontosabbnak, mint hogy az egyszer megkezdett dolognak erős fundamentumot vessen, amelyhez előbb csak hozzáfogtak, de nem fejezték be. Ezért Bocskai Istvánt a követség vezetőjévé kijelölte, s a tanács határozatából mellé adta Csáky Gergelyt, Sügér Jánost, Frátai Jánost és Sennyei Albertet, s rájuk bizta, hogy Rudolf császárhoz utazzanak s vele mindent (amint bővebben később mondom el) tárgyaljanak meg. Míg ezeket intézik, megtudván a törökök és tatárok szándékát, a fejedelem rendeletére az összes rendek

fegyveresen összegyűlnek a gyulafehérvári mezőn. Ide hamis szóbeszédekkel, melyek a háborúk viselésében nagyon ártalmasok, s ezért a bölcs vezérek mindig igyekeznek megakadályozni, eljut [a hír], hogy a tatárok egész sokasága hazafelé tart, s köztilók csak kétezret hagytak hátra a chán vezetésével Temesvárnál, hogy rendes hadseregnek a látszatát keltve módot és lehetőséget adjanak a többieknek az elmenésre. Ezeknek a tatár maradványoknak az elpusztítására, s ha alkalom kínálkozik, egyúttal Lippa s Temesvár városának kifosztására a fejedelem egész seregét Lugos felé küldte, a csapatok vezérévé a tapasztalt katonát, Geszti Ferencet téve, aki kezdettől fogva igen hű embere volt. Ő maga Gyulafehérváron visszamaradt, hogy az ország békéjét megőrizze, s a háború szükségleteiről gondoskodjék. A mieink, elhagyván Erdély területét, miután Facsádot, ezt a török várat, amerre Lugosra tartva letértek, megközelítették, néhány válogatott lovassal előreküldték a serénykező Székely Mózeset, s az olyan támadással rohanta meg az ellenséget s magát a vár kapuit, hogy – ha az erre a célra kiválogatott gyalogosok hasonló gyorsasággal haladva a kijelölt időben követni tudták volna, minden kétség nélkül azzal a támadással azonnal benyomulhattak volna a várba. De mivel ezek később érkeztek meg, mint alkalmas lett volna, semmi hasznosat nem tudtak tenni, s [Székely] Mózes [is] golyótól találva alig menekült meg. A többi kísérei őt magukkal vive kis veszteséggel sértetlenül visszatértek a táborba. A gyalogosok pedig, amint megérkeztek, oly nagy buzgalommal kezdtek ostomkasokat és sáncokat emelni, s földalatti aknákat ásni, hogy nem volt kétséges: a vár pár nap alatt hatalmukba kerül. De amikor az éjszaka leborult, követek hirül hozták a csapatok fővezérének, hogy Temesvárról s Lippáról a törökök s tatárok nagy sokasága közeledik azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy a Facsád ostromával elfoglalt mieinket, ha maguknál gyengébbeknek látják, megtámadják, ha nem, akkor egyenesen Lugosra vonulnak, s a várost a környező helyekkel együtt felprédálják, s mindent tűzzel-vassal emésztenek el. Amint ezt a hadvezér megtudta, még az éjszaka hirtelen összehívta mindazokat, akiket vagy tekintélyük vagy más dolog miatt hasznosnak látott, a dolgot feltárja nekik, s felveti a kérdést, hogy vajjon a vár ostromában kitartsanak-e vagy szembeszálljanak az ellenséggel. Hosszú s nagyon komoly megbeszélés után a tanács azt látta jónak, hogy a jelen körülmények között hagyják abba a vár ostromát s a csapatokat azonnal vezessék Lugosra, nehogy,

míg a másét elvenni igyekeznek, a magukét, mely nagyobb jelentőségű, mint egy ekkorácska vár, az ország nagy kárára kénytelenek legyenek elveszíteni. Így a tanács határozatából visszahívták a megkezdett ostromból a katonákat, s amilyen gyorsan csak tudtak, szinte futáshoz hasonló meneteléssel mind Lugos felé indultak. Voltak sokan, akik erősen állították, hogy mindez Geszti árulása folytán történt így. De mi a dolog kétségessége miatt ezt mellőzzük. Geszti, hogy az idő rosszrafordulása, s az élelmiszerek szűkös volta miatt az emberek s a barmok hiába ne gyötrődjenek, csekély veszteséggel a sereget épségben hazavezette karácsonyra. Mégis, hogy a csapatok távolléte miatt az ország határai ne legyenek nyitva az ellenségnek, az egész seregből körülbelül kétezer lovast s gyalogost kiválaszt, s azokat őrségül elhelyezi a határmenti községekben. Ezek, mikor megtudják, hogy a tatárok tábora nem messze van, Köpeczi Mihály vezetésével rájuk rontanak, és sok lovat zsákmányolva a tatárokat megfutamítják. Azért nem volt nagyobb a [tatárok] veresége, mert a mieink meggondolatlanul s tulkorán nagy lármát csaptak, s ettől a tatárok felriadva szétfutottak, ki merre látott.

Mikor ezek történtek, abban az időben Moldova élén bizonyos Áron, Havaselvéén pedig az ügyeskezű, mind bölcsességre, mind tapasztalatra nézve kiváló Mihály palatinus (akit ők vajdának cimeznek) állott. Ezek annyi bajt s fosztogatást megunva, részint jószántukból, részint Erdély fejedelmének példája s rábeszélései által vezetve, noha már tudták, hogy Győrt a törökök elfoglalták, titokban megbeszélve a dolgokat elhatározták, hogy a török zsarnokság igáját mindenképpen lerázzák. Hogy erről Zsigmond fejedelmet, s a keresztény szövetség többi vezetőit jobban meggyőzzék, az erre a célra kijelölt ugyanazon időben Áron a maga országának fővárosában, melyet általában Jászvásárnak neveznek, Mihály Bokaréstben, a legelők jó volta miatt az ökörszarvról egykor görögül elnevezett városban az összes törököket, akiket ott meg tudtak lepni s odacsalogatni az erre a célra kigondolt cselekkkel, a megbeszélés szerint lemészárolják, s tőlük nagy összegű pénzt szereznek zsákmányul. Majd követeket küldtek Erdélybe, s a fejedelemmel biztos és tisztos feltételekkel szövetséget kötnek, s mindketten ünnepélyes esküvel megerősítik, hogy életben s halálban a keresztény szövetség vezetőinek a legkészségesebb [hívei] lesznek. Így nagyon rövid idő alatt, melyet igen kevésnek láttak az elpártoláshoz, három nagyjelentőségű ország: Erdély, Moldova, s a havaselvi

Oláhország, melyek valamikor az egész Dáciát alkották, valami titkos végzet miatt a török birodalomtól elpártoltak, s a többi országok fejedelmeinek nem kis jelentőségű példát adtak, hogy a keresztény név esküdt ellenségei ellen egy akarattal indítsák meg a szent háborút.

Míg ezek történtek, Zsigmond fejedelem Bécsbe utazott követeit Mátyás főherceg igen nagy tiszteletadással fogadta, s innen nagy tetszésnyilvánítások között Prágába vezették őket. Mikor oda érkeztek, s alkalmat kaptak a beszédre, a kérések pontjait Csáky Gergely útján eléadták Rudolf császárnak. Ez nagyon örül, hogy új alkalom nyílt birodalmának növelésére, s a szerződés megkötésével megbizsa Kutasi János győri püspököt, Magyarország kancellárját, Szuhay István váci püspököt, Erdődy Tamást, Monoszló örökös grófját, Dalmát-, Horvát- s Szlavónország bánját, Erdődi Pálffy Miklós pozsonyi főispán s kapitányt, királyi főpalotamestert, Magyarország Dunán inneni részeinek főkapitányát, Gimesi báró Forgách Simon királyi fő pincemestert, Kazaházai Joó János bírósági királyi személynököt. Ezek Cesare Speciano cremonai püspök, apostoli nuncius, s a spanyol király szószólója, Guilielmo de Sancto Clemente, s Tranchon Pál Sixtus báró, Tirol tartomány örökös marsallja jelenlétében és beleszólásával hosszú s komoly megbeszélés után január 28-án a következő feltételekkel megkötötték a szerződést. A törökökkel kezdendő háborúnak s békének a vezetése közös legyen: Erdély Moldovával s Havaselvével, belevéve Magyarországnak azokat a részeit is, amelyek azelőtt hozzátartoztak, Zsigmond fejedelemnek, s törvényes fiúutódainak elsőszülöttségi jogon, ahogy II. János [Zsigmond], [Báthori] István s Kristóf idejében birtokolták, marad. De a közös hatalmat, s a szabad jogalkotást egyedül Zsigmond fejedelem gyakorolja, úgy, hogy ő és utódai Magyarország törvényes királyait törvényes királyuknak elismerik, s nekik mindig hűségesküt tesznek, anélkül, hogy országukat nekik ténylegesen átadnák. Hogyha a fejedelemnek törvényes fiágon magva szakad, Erdély a hozzácsatolt részekkel mint igaz s elválaszthatatlan tag minden ellenkezés nélkül Magyarország királyának hatalmába kerül, de úgy, hogy a királyok tartoznak a tartományi jogokat, az ország előjogait s szokásait az adományozásokkal s adománylevelekkel együtt teljes épségben megőrizni, s a szokott tisztségeket Erdélyország rendjeiből betölteni. Hogyha fiágon kihalva a fejedelem leányokat hagy hátra, hozományul mindeniknek százezer rajnai forint-ról gondoskodnak. Magyarország törvényes királyai, mikor

Magyarországnak az esküt leteszik, ebben az esküben különös és sajátos említést tegyenek Erdélyről. Nagybányát Erdély fejedelme birtokolja olyan joggal, amilyennel I. István lengyel királynak átadták. A császár Erdély fejedelmét szabad fejedelemnek elismeri, s neki a fenséges címet engedélyezi, s igéri: keresztül fogja vinni, hogy neki az osztrák házból adjanak feleséget. Segédcsapatoknak küldése kölcsönös és viszonyos legyen, amint azt egyik vagy másik félnek a szüksége követeli úgy, hogy ahol nagyobb szükség van rá, oda fordítják a közös segítséget. A római birodalom elvállalja Zsigmond fejedelemnek s országának védelmét, ezenkívül a császár annak idején lehetővé teszi, s gondoskodik, hogy a fejedelmet s utódait a birodalmi hercegek közé, azonban szavazat s ülés nélkül, besorozzák. Ami várat s várost közös erővel visszafoglalnak, a magyar királyé legyen, amit a fejedelem a maga fegyvereivel szerez meg a törököktől, a fejedelemé lesz, de mégis azzal a kikötéssel, hogy ha azelőtt a magyar koronához tartoztak, a fejedelem tartozik visszaadni a magyar királynak, s ugyanakkor más, egyenlőértékű javakkal kárpótolják. A császár megígéri, hogy a törökök ellen szükséges helyek megerősítésében a fejedelmet bőkezűen támogatni fogja, s minthogy a háborúk kimenetele bizonytalan, ha véletlenül (mely végzetet az Isten tartson távol) az a baj érné Zsigmond fejedelmet, hogy ereje kimerülvén, tovább nem tudja megvédeni országát, s a törökök felülkerekedése miatt menekülni kényszerülne, ebben a végső szükségében a császár s utódai más vidéken egy biztos helyet, s biztos jövedelmet tartoznak neki megjelölni, hogy ott életét méltóságához képest tisztességesen fenntarthassa. S a császár megígéri, hogy ezt megteszi egy hónapi időtartam alatt, attól számítva, hogy a dolgot azokkal közlik, akikre ez a kérdés tartozik. Hasonlóképpen ha más vezetőembereknek a főnemességből veszélybe jut a szerencse változása miatt sorsa, melyet a keresztény név érdekében a fejedelemével megosztottak, a császár bőkezűségéhez képest fog találni módot, hogy ha valami baj esnék velök, kész menedéket s tisztos ellátást nyerjenek tőle birtokain. Ezeket a feltételeket mindnyájan, egyrészt ünnepélyes oklevéllel, másrészt a fejedelem s az erdélyi rendek esküjével, maga a császár jó s igaz hitével, királyi kezének aláírásával s pecsétjének ráhelyezésével a magyarországi rendekkel együtt megerősíteni tartozik. Végre, minthogy a végső háborus szükség sürget, ezeket a feltételeket mielőbb véglegessé kell tenni, s mindkét felet megtartásukra kötelezni úgy, hogy ha a házasság nem sikerül, egyik felet sem

kötelezik, hanem egyik is, másik is megszabadul a szerződés minden kötelékétől.

Báthori Zsigmond házassága

Miután ilyen módon megkötötték a szerződést, Zsigmond fejedelem követeit a császár fényesen megajándékozta, s Prágából Bécsbe küldték őket február 8-án, majd innen nagy napi utakkal Grécbe, Stájerország fővárosába mentek Károly főherceg özvegyéhez. Akkor nemcsak a hercegi udvar, hanem az egész város s vidék nyilvános gyászban volt Ferdinánd főherceg s a dicsőséges Ernő herceg halála miatt, ki néhány nappal előbb távozott el az élők sorából Belgiumban. Minthogy azonban a dolog nem türt haladékot, s a szerződés megerősítése miatt nagyon fontos volt a megígért házasságnak a szentesítését minél előbb elnyerni, hiszen ettől függött az egész szövetségnek a biztossága; miután a dolgot sokáig s minden oldalról megtárgyalták, végre a császár tekintélyének [hatása alatt] abban állapodtak meg, hogy Zsigmond fejedelemnek eljegyzik Mária Krisztiernát, Károly osztrák főherceg, Stájerország, Karinthia, Krajna hercegeinek leányát. Több nővére is volt, s ezek közül a legidősebb néhány évvel ezelőtt III. Zsigmonddal, Lengyelország és Svédország királyával lépett házasságra. A másik a spanyol királlyal volt eljegyezve, s mikor anyja Erdélybe készült, mindnyájuk nagy fájdalmára meghalt. Az özvegy hercegnőt sok minden visszatartotta attól, hogy leányát oly messzeső helyre, s amint hitték, majdnem a barbárok torkába vinni engedje, s különösen bizonyos embereknek a rágalmait, akikhez a legkevésbé ismert ez a tett, melyekkel minden buzgalmukkal azt akarták elérni a császárnál, más főhercegeknél, s magánál az özvegy hercegnőnél, hogy a házasságot ne lehessen megkötni. Hanem a bölcs és kegyes hősnő inkább akarta a keresztény világ közös üdvét s a békét szolgálni, mint rosszindulatú magánembereknek engedve, s titokban az ellenfelek igazságtalan vádaskodásának helyet adva az üdvöthozó egyetértésnek az útját, mely oly szerencsésen nyílt meg, a maga önfejlésével bevágni. Ezért Miksa [II. Miksa fia] és Ferdinánd [Károly fia, a menyasszony testvére], Ausztria főhercegei a menyasszonyt ünnepélyes pompával a templomba vezették, ott a közös térdeplőn elhelyezték, s a püspök ünnepélyes esküvel összeeskette Zsigmond fejedelemmel, az utóbbi nevében az esküt Bocskai István tette le. Miután ezeket ily módon végre-

hajtották, s nyilvános könyörgéseket tartottak mind a házasságnak, mind e legszentebb szövetségnek szerencsés kimenetelért, a menyasszonyt mindnyájuk örvendezése közben haza kísérték. Majd ünnepélyes lakomát rendeztek s ezen Bocskai István ült a fejedelem képében a menyasszony mellett, s a követeket – kit-kit rendjéhez és méltóságához képest – fényesen fogadták s megajándékozták. Így, miután a dolgokat szerencsésen s lelkük szándéka szerint végrehajtották, minthogy a törökök tevékenységei sürgették, hogy a dolgot hamar fejezzék be, a követek az esküvő után két napra éjjel-nappal utazva Grécből Bécsbe, Bécsből pedig Erdélybe visszatértek.

Bocskai István, a követség vezetője, kíséretéből bizonyos embereket előreküldött, s általuk idejében jelentette volt a fejedelemnek a követség szerencsés eredményét, s mind a szövetség feltételeit, mind a házasság megkötését rendre megírta volt. Mindezeknek a dolgoknak Zsigmond fejedelem jobban megörült, mint hihető volt, az örömhír hozóját bőkezűen megajándékozta, s magában s tanácsosaival sokat és sokáig tanakodott, hogy a megkezdett dolgot hogyan lehetne mielőbb befejezni. Végül, nehogy úgy lássék, hogy az ország rendei megkerdezése nélkül tesz valamit, a tanács határozatából április 18-ra gyűlést hirdetett Gyulafehérvárra. Mikor a fejedelem rendeletére az ország rendei nagy számban összegyűltek volt, a fejedelem bizonyos okok miatt a gyűlést a belső várban akarta megtartani. Miután tehát oda összegyűltek, a fejedelem hozzájuk küldte Jósika Istvánt, s általa a tanácskozás pontozatait rendre előterjesztette, elrendelve, hogy a véleményeket vessék össze, s a közjóról, s a határozathozatal céljából eléjükterjesztett összes dolgokról komolyan tanácskozzanak. Az ország rendei több napon át tartó hosszú s komoly tanácskozás után végre az alább következő, közös határozattal hozott artikulusokat terjesztették a fejedelem elé, s gondoskodtak, hogy tekintélyével megerősítse azokat. Ezekben mindenekelőtt elmondják, hogy a fejedelem, miután közös akarattal elhatározták a törököktől való elszakadást, olyan nagy buzgalommal s szerencsével viselte gondját az országnak, hogy nemcsak az ellenség beütéseivel szemben tartotta meg teljes épségében, hanem Erdély uralma alá vetve két tartományt, Isten jóvoltából egész Dáciát is Erdély hatalma alá vetette. Sőt megígérte, hogy a jövőben is teljes buzgalommal s minden munkájával azon fog fáradozni, hogy egyrészt a maga méltóságának, melybe isteni küldetés helyezte, másrészt a haza jólétének megfelelően: ezért a legjobb s leg-

nagyobb Istennek hálát adnak, hogy a haza jólétére irányuló gondoskodásban ilyen nagy sikereket adott a felséges fejedelemnek, s kéri őt, hogy ezután is segítse minden törekvését, első sorban Isten nevének dicsőségére, azután közös hazájuknak jólétére s nagyságára, végre a magyar névnek minden utókor előtt való megbecsülésére, s a keresztény név esküdt ellenségeinek pusztulásokra. Ami a haza üdvére irányuló aggodó gondoskodását illeti, azt eddigelé is eléggé tapasztalták, s most is tapasztalják, s kéri az Istent, hogy a jövőben is öntse belé ugyanezt az éberséget, gondoskodást és buzgalmat, hogy védelme alatt mindnyájan jólétben és bántatlanul megmaradhasanak. Továbbá tudomásul veszik, hogy a rég óhajtott szövetséget a német császárral s a magyar királysággal a fejedelmi felség munkája folytán megkötötték s megerősítették: ezért Istennek adnak első sorban hálát, ki ily nagy császár jóindulatát s támogatását adta ennek az országnak, s kéri Őt, hogy ennek a szövetségnek mind a kezdetét, mind az eredményét úgy kegyeskedjék szerencséltetni, hogy a jövőben is változatlanul meg tudják tartani a német császár jóindulatát. Ami pedig azt a kívánását illeti, hogy a megkötött szerződésnek a feltételeit ők is erősítsék meg beleegyezésükkel, ennek az óhajának a legnagyobb szivességgel engednek annál is inkább, mert ezeket a feltételeket a fejedelem őfelsége is helyben akarja hagyni s meg akarja erősíteni, de úgy, hogy a rendek megerősítése csak akkor kötelezi mindkét felet, mikor a fenséges menyasszony, Mária Krisztiána, a gréci egyezés szerint a meghatározott napon megérkezik, s az ország rendei látják, hogy a szerződés megerősítése megtörtént azon a módon, ahogy a szerződés pontjaiban áll. Elmondják, hogy a [fejedelem] közlése folytán ismerik a törököknek azt a törekvését, hogy a következő nyáron minden erejüket a keresztények, de első sorban az erdélyiek elpusztítására irányítsák. Ezért, noha a legutóbbi hadjárat különböző költségei őket is, alárendeltjeiket is teljesen kimerítették, mégis, mivel tudják, hogy a háborúk viselésének a pénz az idege, megadnak minden egyes porta után két-két forintot, az őrségek élelmezésére másfél forintot, végül a fejedelmi udvar saját szükségleteire egy-egy forintot, s ezeket az előirt napon minden hiány nélkül maguk beszolgáltatják. Ami a vallási ügyeket illeti, közös akarattal elhatározták, hogy a négy befogadott vallás szabadon megmaradhasson, s ezek: a katolikus, luteránus, kálvinista s az unitárius vallás. De az Ur 1588. eszetendőjében az összes rendek egyhangu határozatával a jezsuitáknak Erdélyből

való eltávolításáról hozott törvénytől, minthogy az a katolikus vallásnak ellene szól, a fejedelem kívánságához képest elállanak, s őt esküjétől feloldják, úgy, hogy a jezsuitákat Kolozsvárra, Kolozsmonostorra, s Gyulafehérvárra visszahozhassa. Ezért kéri a fejedelmi kegyességet, hogy az említett helyeken kívül más-hova ne helyezze el őket, s ne akarja valamilyen módon a vallás szabad gyakorlását megakadályozni. Ezen a négy valláson kívül a többi összes újításokat elítélendőkné tartják, s úgy ítélnék, hogy azoknak a követőit, mint újítókat, a főispánok, királybirák, melléjük csatlakozott püspökök s tanácsosok útján buzgón ki kell nyomozni, s törvényes eljárás közben jöttével szigorúan meg kell büntetni. Végül megtudták a fejedelem közléséből, hogy az előkelők között találtak néhányan, mint Báthori István, Báthori Boldizsár, Kovacsóczi Farkas, Kendi Sándor, Iffiu János, Kendi Ferenc, Kendi Gábor, Forró János, Szent Egyedi Literáti György, Gerendi János, Bornemissza János, Lónyai Albert, Szalánczi László, Szalánczi György, Szilvási Boldizsár, Gara Miklós, Tamásfalvi Dénes, akik elfeledkezve a nyert jótéteményekről olyan ürügy és szín alatt akarták eltávolítani a [fejedelmet] hazájából, mintha az ország rendei elhatározták volna, hogy őt elfogva a töröknek átadják, vagy meg is ölik. Ettől felindulva a fejedelem, részint, hogy meneküléséről gondoskodjék, részint, hogy pontosabban meggyőződhessék arról, hogy valóban úgy áll-e a dolog, ahogy ezek a főnemesek jelezték, Gyulafehérvárról Kővárra vonult, s valameddig ott időzött. Amint az összeesküvők ezt megtudták, egyéb mesterkedéseikben felhasználták; e mellett Facsád várát is, melyet, miután innen a törökök elmenekültek, Erdély fennhatósága alá vettek, ezen törekvéseik közben a köz veszedelmére a törököknek maguktól átadták: ezek miatt a részben új, részben a jog s méltányosság ellenére tett dolgok miatt felindult a fejedelem, s a lázadásnak fentnevezett vezetőit elfogatta, s megérdemelt büntetéssel a Lex Iulia előírása szerint mint felségsértőket megbüntette: ezért kéri az ország rendeit, hogy nyilvános ítéletökkel ne vonakodnának ezt a nagyon igazságos ítéletet helybenhagyni. Mindezen dolgokért az ország rendei elsöben is hálát adnak a legjobb s legnagyobb Istennek, hogy a fejedelmi felséget az elébbi s nem régen történt cselvetések s veszedelmek közepette épségben megörizte, s ugyanakkor kéri az Istent, hogy továbbra is tartsa meg őt sokáig épségben, egészségben. Ami ezen halottaknak az elítélését illeti, elismerik, hogy minden teljesen úgy történt, ahogy eládatott. Ezért, hogy ebben az

oly fertelmes bűnben az ő ártatlanságát távoleső vidékeken is kinyilvánítsák, az legfőbb nemességből küldtek hozzá néhányat, s kérték, hogy a fejedelmi felség az ország nyilvános ülésére térjen vissza, s ő ezt, megismerve a rendek hűségét, szívesen megtette. Ezért, amit a fejedelem tenni tanácsosnak tartott, s azt, hogy az összeesküvők ilyen törekvéseivel, ahogy módot adott rá az idő, szembeszállott, ők teljes egyhangúsággal helybenhagyják, azoknak a büntetését, akik a Lex Iulia előírása szerint a nyilvánvaló felségsértés bűnébe estek volt, minden részében helyesnek s helyénvalónak tartják, és közös akaratukkal s hasonlóképpen valamennyi szavazatukkal azokat egyrészt a testvér vér, másrészt az egész keresztény világ árulóinak jelentik ki. S ezt ők nem vaktában s nem kegyetlenségből teszik, hanem azon megfontolásból, hogy ezekben a zavaros időkben a példától elrettentve a jövőben az ilyen aljas mesterkedésektől tartózkodjanak [az emberek]. S noha Báthori András bibornok abban az időben, mikor ezek történtek, nem volt Erdély területén, mégis ismeretes, hogy ő is, elfelejtkezve kötelességéről, s a fejedelem sok jótéteményéről, az összeesküvők terveit nemcsak ismerte, hanem sugalmazásával, s ahogy csak tudta, minden módon segítette, majd ezzel még meg nem elégedve a fejedelem méltóságát külföldi királyságokban, sok fejedelem s vezető ember jelenlétében nemcsak élő szóval becsmérelte, hanem, ahol ezt nem tudta személyesen megtenni, különböző tartalmú számtalan gúnyos írást küldött szerte a világ különböző részeibe, s minden törekvéssel azon volt, hogy a fejedelem méltóságát bemocskolja, s mindenfajta rágalmat rászórhasson. Ezért, hogy a tettesek s a velük egyetértők egyforma büntetéssel bünhődjenek, s az isteni kinyilatkoztatás értelmében megakadályoztassék, hogy valaki a népükből rosszat mondjon a fejedelmekre, az ország rendei ugyanazt határozták Báthori Andrásról, amit a fentebb említettekről már nyilvánosságra hoztak, hozzátéve, hogy mindezt azért, mert a fejedelem személyét és méltóságát külső országokban sok uralkodó előtt gyalázta, s amennyire rajta állott, hasonló méltánytalanságokkal halmozta el. Mégis kéri a fejedelmi felséget, hogy kegyesége miatt méltóztatnék azoknak kegyelmet adni, s tévelygésüknek megbocsátani, akik, jóllehet Erdélyben birtokaik vannak, mégis mindeddig Lengyelországban Báthori István mellett maradtak, mint szolgálói, részben pedig másutt vannak külföldön, de úgy, hogy a legközelebbi Mária felmagasztalásának napjáig minden vonakodás nélkül ide visszatérnek, s fejedelmük

hűségére kötelezik magokat, ha javaikat vissza akarják szerezni. Mindez végeztetett s törvénybe iktatott május 2-án.

Az esküvő napjaul július 10-ét tüzték ki, de hogy erre nem tudták elhozni a menyasszonyt, annak oka, – mint fennebb említettük, – nővérének váratlan halála volt, mely akkor, mikor a menyasszony anyjával már útnak indult volt, mindenki rettenetes fájdalmára, s a megkezdett dolog nem kis hátráltatására történt. Erről az emberek sokféle vélekedése kerengett összevissza, hogy az özvegy hercegasszony megbánta a dolgot, halogatja, s üres reménnyel kecsegteti a fejedelmet, s csak azért csinálja az egyik halasztást a másik után, hogy biztosan kitudódjék: mi lesz a török elleni vállalkozásnak a kimenetele, s akkor szándékozik odaadni a lányát a fejedelemnek, ha az erdélyiek a hatalom birtokában vannak, s nem más feltétellel hajlandó erre, csak ha legyőzte a törököket. Ugyanakkor bizonyos [emberek] nagy buzgalommal nekiláttak, mindenféle elterjesztett aljas irásokkal a császárnak, a többi főhercegeknek, s magának a herceg özvegyének a lelkét elidegeníteni, azzal, hogy a fejedelem nem ura a megígért házasságra vonatkozó szavának. Mégis győzött a fejedelem szerencséje, mely soha nem volt vele szemben mostoha, hanem mindig akadálytalan utat biztosított neki. Tehát innen is, onnan is egyik követet a másik után küldve az esküvő napját egyetértően augusztus havára halasztották, s egymás között meghatározták, hogy miket s hogyan kell tenni. S hogy a menyasszony elhozatala annál biztosabb s fényesebb legyen, az anyján kívül a másik lány is önként elhatározta, hogy elkiséri, hogy a lengyel királynét meglátogathassa. A császár a menyasszony mellé adta testvérét, Miksát, aztán Labenthanus püspököt, Pethe Márton váradi püspököt, a jászói prépostot, aki a császár képében volt jelen, Dersffy Ferencet, aki Miksa s Mátyás személyét képviselte, Náprágyi Demeter egri prépostot igen művelt s bölcs férfiut, Thököly Sebestyént, Homonnai Lászlót, Czobor Miklóst, Pethe Lászlót, a váradi püspök testvérét és sok mást, akikkel Gyulafehérváron magam is sokat beszéltem a súlyos állapotokról s a történelmi eseményekről. Miután tehát otthon a dolgokat annak rendje-módja szerint elintézték, a menyasszony anyjával s nagybátyjával, Miksával utnak indult, mindenütt nagy örömmel fogadva végre Bécsbe ért, s néhány napi tartózkodással kipihente az út fáradoalmait.

Ott Mátyás főherceg s az összes bécsi rendek nagy tisztelettel fogadták. Innen Pozsonyba ment, majd a hegyeken át-

haladva Lőcsére, Eperjesre, s végül Kassára ért. Ezt a dolgot megtudva, nap mint nap új meg új – főurakból s papokból álló – menetek vonultak elébe, hogy üdvözljék, s nem mulasztottak el semmit, hogy a közös örömnél jelét adják. Ezek között volt Báthori István, Dobó Ferenc, Rákóczi Zsigmond, s többen mások, akik mindent megtettek, hogy részint a császárnak s testvérének, Miksának, részint az új országok s címek elnyerésével hatalmasabbá lett Zsigmond fejedelemnek gratuláljanak, hogy ezáltal előzékenységüket s örömlükét kifejezésre juttassák. Azután, mikor egyre sűrűbben járt híre a budai basa s más török vezérek kalandozásainak és lesvetéseinek, lassabban kezdtek haladni, s több városban álltak meg. Majd nem kis csapatokkal megerősödtek és soha nem indultak útnak, csak akkor, ha előző napon kiküldött kámeik útján megtudták, hogy biztonságban haladhatnak. Mindezen felül még egy fegyveres csapatot is küldtek előre, hogy a török támadását az vonja magára. A fejedelem a közeledőknek elébeküldte Bocskai Istvánt, hogy kísérje jegyesét. S ő, míg a fejedelem nagyban készülődött, nap mint nap értesítette, hogy a legáldottabb menyasszonnyal már elhagyták Kassát, hogy igen díszes lovaskiséret jön vele német s magyar főurakkal, melynek a vezetője s a menyasszony nevében parancsnoka Miksa főherceg, aki a menyasszonnyal egész Nagykarolyig szándékozik menni. A fejedelem ekkor háborús készülődésekkel bajlódott, s mivel a közeledő törökök és tatárok sokaságáról különféle kósza hírek szállongtak, különféle módokat keresett, hogy magát s országát az ellenséges törekvésekkel szemben megvédje. De az esküvő várása ugyancsak elfordította a fejedelem figyelmét a háborura való feszült igyekezettől. Lecsendesedtek ugyanis a háborus előkészületek, s a leendő feleség utáni tulságos vágyakozás miatt a lelkes lendület nagyon lecsillapodott. Felgyújtotta férfiúi vágyát Mária Krisztierna nagyszerű híre, akiről minden beszédből csak azt hallotta, hogy gyönyörű szép, császári származású, kiválóan erkölcsös, nyájas és szeretetreméltóan kedves. Ehhez járult az asszonyi jótulajdonások serege, nagyobb mértékben, mint leánytól várni lehetne, s mindezek miatt fellángolva az ifjú fejedelem nyakra-főresietett, hogy szerelmét törvényesítse. Ettől indítva s ugyanakkor Miksának Bocskai leveléből megértett kívánsága szerint, hogy hírének megérkezésének gyorsaságával megelőzze, hazai öltözetét megváltoztatva, olasz ruhákat öltött fel, s éjjel-nappal állandóan utazva Károlyig ment. Ott Miksa főherceg, miután előbb megújították a szerződés pontjait s megegyeztek a jegy-

ajándékokban, mintegy kézből a kézbe átadja a fejedelemnek a menyasszonyt. Majd megszemlélték a csapatokat, megbeszélték a véleményeket s a terveket a törökök ellen viselendő háború módjáról, s miután nagy tisztelettel köszöntötték egymást, elváltak. A fejedelem gyorsabban, mint jött, hazafordult, s úgy határozott, hogy menyasszonya megérkezését Gyulafehérváron várja be, hogy mindenről a lehető legjobban gondoskodhassék. Miksa is, miután hűgát bő áldásokkal elhalmozva jó reménységgel elküldötte, csapataival Rakamazra tért vissza.

Károlyból a menyasszony a főurak nagy csapatával elindulva Somlyóra, onnan Zilahra s Almásra ment. Ott Csáky István, az erdélyi ifjuság vezére, s nagyreménységű ifju igen nagy tisztelettel látta vendégül várában, Almáson, mind az egész kíséretével együtt. Innen továbbútaza Kolozsvárra ért, Erdélynek mindjárt az első látásra várakozáson felül gyönyörű szép városába. A városnak fogadtatására kivonult, s nagyon díszesen öltözött rendei kitörő örömmel fogadták őt, s befogadva a saját városába bevezetik, melynek a tereit s útkereszteződéseit már előbb szőnyegekkel, virágokkal s az örömnep mindenféle jeleivel feldíszítették. Ott két napig időzött, majd onnan Tordára s Enyedre utazott, ahol mindenütt nagy tetszéssel és közörömmel fogadták. A fejedelem nem birta már a várakozást, s hogy érzéseit a várvavárt hitvessel szemben kimutassa, bizalmasai közül néhányat maga mellé kiválasztva (abban az időben, mikor már a fogadalmi költeményt, a törökökön nyerendő győzelem legigazibb magasztalását, menyasszonya jövele előtt – nagy tetszése mellett – neki bemutattam) Enyedre elébe ment, s miután ott hevenyében ünnepséget tartottak, még ugyanazon az éjtszakán visszatért. Másnap a menyasszony is Tövisre utazott s a megbeszélés szerint – eltöltve az éjtszakát – úgy határozott, hogy elébejövő vőlegényét ott megvárja. A fejedelem mikor hajnalhasadtával megtudta, hogy menyasszonya útnak indult, s értesült, hogy a várost már körülbelül egy mértföldnyire megközelítette, kiváló pompával, s előkelő emberekből álló ragyogó lovassággal azonnal elébe vonult. Menyasszonyának előreküldött egy aranyozott hintót, mely minden részében s porcikájában ragyogóan tökéletes volt, s mikor a hajadon abból kiszállott, az örvendező fejedelem mindkettőjük méltóságának megfelelően fogadta, s miután kölcsönösen üdvözölték egymást, és mindkét oldalról bizonyos beszédek hangzottak el, együttes menetben bevonultak Gyulafehérvárra. Ez pedig a népnek oly nagy tetszésnyilvánítása s a dobok és kürtök oly

nagy harsogása között történt, hogy elhiheti bárki, hogy a megszokottnál sokkal nagyobb ünnepélyességű örömnepnek látszott. Miután a diszes és ragyogó lovascsapatok s gyalogos szakaszok a városba bevonulva tömött sorban felállottak, hogy tiszteletüket kifejezzék, végül is az aranyos kocsin az anyjával érkező menyasszonyt a körülállók örömének s csodálatának koszorúja vette körül, mert az orcája Venust, szüziessége Diánát, s ékesszólása s bölcsessége Pallást tükrözte teljesen. Mikor a szt. Mihály arkangyalnak szentelt egyház ajtajához értek, a menyasszony anyjával, vőlegényével s az előkelő főurakkal beléptek a templomba, s ott az oltárhoz járulva a háromszorosan legjobb s legnagyobb Istennek teljes szívökből hálát adtak az út szerencsés befejezéséért, s forró fohászokkal kérték az Istentől, hogy szerencsés és áldott legyen a megérkezésök. Majd mindenki együttes jókívánataitól s szerencsét kívánó áldásaitól elhalmozva gyalogosan a palotába mentek; az összes előkelők és főpapok a fejedelem előtt haladtak, a menyasszony pedig anyjával, az urasszonyokkal s leányzókkal tisztelettel követték a menet közepén haladó fejedelmet. Mindez augusztus 1-én történt.

A palotához érve ezt s a következő napot a pihenésnek szentelték. A harmadik napon Bocskai István, akiről eléggé ismertes volt, hogy a fejedelem atyjafia, a követség vezetője, kiváló hűséggel viseltetik a fejedelemmel szemben, meg sok veszedelmet is vállalt érte magára, ezért jogosan tehette, hogy fejedelmi lakomát adjon tiszteletökre, hogy ebben az általános közörömben a saját érzelmeit kimutassa. Ezen a fejedelmet [s a főhercegnőket] igen ünnepélyesen fogadta s megajándékozta, végül éjtszaka nagy pompával a várba visszatértek, s ott az esküvőre kitűzött vasárnapot nyugalomban várták. Az eljövén, körülbelül reggel 9 órakor a menyasszonyt s vőlegényt ünnepélyesen bevezették a templomba, meghallgatták a szentbeszédet, majd innen eltávozva fejedelmi s menyegzői vendégséget tartottak. Annak végeztével ismét a templomba mentek, s a spanyol hitűdős, Carillo Alfonz latin beszédét jelenlétükkel megtisztelték. Ebben a beszédben Alfonz az osztrák s a Báthori család régi voltáról s kiválóságáról beszélt, s azt fejtegette részletesen, hogy a két ilyen régi családnak ez az összeházasodása, s a hatalmas uralkodók szövetkezése milyen nagy haszonnal fog járni, milyen előrehaladást fog okozni, s ezeknek a fejedelmeknek a házassága mi mindenféle áldással fog járni. A beszéd végeztével visszatértek a palotába, s nagy örömben estebédet adtak. A következő napon a fejedelmet és a császári lánytól született meny-

asszonyt ünnepi pompával a templomba vezették, s az oltárhoz járulva a milánói vicomtók [családjából származó] Alfonz cerviai püspök s az idő szerinti apostoli követ ünnepélyes szertartással megerősítette s minden áldással megszentelte a szokás szerint ezt a legszentebb házasságot. Majd a templomból eltávozva lakomával üditették fel magukat és a népet. De a törökök közeledéséről szóló hírek, s a háborús készülődéseknek különböző gondjai megakadályozták, hogy több napot szenteljenek a menyegzői ünnepnek (mint ahogy az szokásos királyok és fejedelmek házassága alkalmával), hogy közlakomát adjanak, mindenféle látványosságokat rendezzenek, lovagi tornát tartsanak, versenyt nyilazzanak, s más, a közös öröm kimutatására alkalmas dolgokról gondoskodjanak.

Azután, nehogy hiábavaló költségek kimerítsék a kincstárat s nehogy a tuláradó ünnepségeknek a gondjai az üdvös dolgokról való intézkedésnek az idejét elvegyék, úgy határoztak, hogy idejében véget vetnek a lagzinak. Így a következő kedden az egyes községek s városok, ugyszintén a főurak és nemesek Zsigmond fejedelemnek s Mária Krisztiernának mérhetetlen ajándékokat vittek. Sőt a többi keresztény országok hatalmasaitól is érkeztek értékes ajándékok, melyek nem kisrészben töltötték a fejedelem kincsesházát. A legelső volt a római pápa, akiről azt mondják, hogy a mi szent Erzsébetünk ereklyéinek egy részét küldötte ajándékba. E mellett maga a német császár, Mátyás és Miksa főhercegek, ugyszintén Dobó Ferenc, s Magyarország és Erdély több előkelői arany-ezüst edényeket, gyöngyös és különféle drágakövek ékességével diszített keresztet küldöttek. De mindet felülmulta Mátyás főherceg ajándékának nagyszerűsége: annyi kárbunkulussal, gyémánttal, zafírral, smaragddal s másfajta drágakövekkel volt rakva, hogy az ebben a művészetben jártas mesterek nem kevesebb, mint ezer arany értékűnek becsülték.

A török háború kezdete

Még mielőtt a menyasszony Erdélybe érkezett volna, szabad talpasok, akik Zsigmond fejedelem zsoldjában állottak, s az ország határait védték a törökök hirtelen beütései ellen, próbára akarván tenni a szerencsét, átkeltek a Dunán, s szélteben-hosszában elpusztítva a körülfekvő vidéket, elhatározták, hogy Bodva várát megostromolják. Meghallották ezt a törökök, s a császár megbízásából Ferhát basa vezetésével nagy csapatot gyűjtöttek össze,

hogy azzal, míg Konstantinápolyból a rendes hadsereg megérkezik, a moldvaiak és erdélyiek támadását és pusztításait távol-tartsák. De ez nem maradt titokban a magyarok előtt sem, mert a kiküldött kémek jelentették, hogy mérhetetlen tömegű török gyűlt össze, s hírül adták, hogy ha nem határozzák el, hogy idejében visszavonulnak a Dunán, már rajtuk is vannak, s végső pusztulást hoznak rájuk. De a gyülevész népet, mely ugyan fegyverforgatásra eléggé alkalmas volt, de az előző tél sok sikere miatt a kelleténél elbizakodottabb, sem a kémek nem tudták rábeszélni, sem az okosabb vezérek nem tudták rávenni, hogy a minden órában megérkezhető törökök óriási tömegével harcba ne szálljon. Így mikor a törökökkel szembeszálltak, s kevesen a tömeg ellen hosszú órákon át csatát álltak, míg erejükből és a puskaporból tellett, végre, megérkezvén a tapasztalt törökök újabb csapatai, menekülni kényszerültek. Elvesztek közülük háromezer és ötszázan, mert oly nagy csapatból alig kétszáz tudott valahogy a Dunán átkelve sértetlenül a táborba visszatérni. A mieinknek ez a vesztesége a törökökben nagy reményt és a jobb szerencsében való bizakodást támasztotta.

Mikor Zsigmond fejedelem tudomást szerzett övéinek vereségéről, nagyon fájlalta, s hogy valami eredménnyel letörölje ezt a foltot, s egyszersemind hogy közeledő házasságát a szerencsének kedvezőbb lehellete ékesítse, követeket küldött Borbély Györgyhez, akit a lugosi részeknek főkapitány címmel élére állított s ünnepélyes esküvel beigtatott, és fejedelmi tekintélyével megparancsolta, hogy ezután megragadva az alkalmat könnyebb csapatokkal – hogy jobban mozoghasson – próbáljon szerencsét. Ő magához véve valamelyes magyar csapatot, először is Bokcsa kastélyt önkéntes megadással elfoglalta. Negyven török volt benne, de azok, noha számra nem voltak egyenlők, mégsem adták volna meg a kastélyt, ha a mi katonáinknak újfajta furfangja akaratuk ellenére is erre nem kényszerítette volna őket. Ugyanis a magyar talpasok, mint azt nemrégiben az orosz háborúban kitanulták, földalatti aknákat ásva behatoltak a várba, s nappal nyílást törve, a felettükálló törökökre mintha csak a föld tulsó oldaláról [jöttek volna], puskával tüzeltek, valóban csodálatos s az előző korokban szinte hallatlan stratégiával. A törökök semmi módon nem tudtak nekik ellenállani. A mieinknek ilyen s ehhez hasonló találékonyságától megrémülve megadják a kastélyt, s nehogy a szabad talpasok felkoncolják őket, a mi táborunkban tartották fogva,

majd Varsócz elfoglalása után a megegyezés szerint szabadon bocsátották őket.

Miután Bokcsa kastélyt ilyen módon elfoglalták, [Borbély] György úgy gondolta, hogy a győzelmi sorozatot folytatni kell, ezért Lugosi Jánossal kiküldött kétszáz lovast s ötven talpast, megparancsolva nekik, hogy menjenek előre s elfogva az élelmi-szerszállítmányokat, portyázzák körül Varsócz kastélyát. Ebben az időben Varsócz élén egy serény férfi, Deli Kurt aga állott, aki behíva körülbelül négyszáz öreg katonát, szorgosan megerősítette azt, s ha az előjárókat mindjárt rohammal megtámadta volna, bizonyára összes embereinket lemészárolhatta volna, mielőtt a hátrábbjövőkől segítséget kaphattak volna. De mikor a magyarok megérkeztek, a törökök először gulyának nézték őket, majd felismerve, hogy megjelent az ellenség, néhány gyalogost kiküldve megtámadták őket. A mieink támadást intézve a törökök ellen, őket a várba üzték, s azok, amint ilyenkor történni szokott, rögtön eltorlaszolták a kapukat és felkészültek az ostrom kivédésére. Varsócz kettős árokkal, három vakolt falal, s a falak külső oldalán keresztbe tett fatörzsekkel és karókkal alaposan meg volt erősítve. Ezért, mivel megadással nem tudták megszerezni, s látszott, hogy ágyúkkal hiába törnék a falakat, rögtön száraz fa és rőzsekötegeket gyűjtenek össze, s míg a lövések füstje megakadályozza az ellenség kilátását, egészen a falak közelébe viszik és a kastélyt tüzvesszel elpusztítják. Maga Deli Kurt, a kastély parancsnoka is megöletett a mieink által. E miatt a felingerelt törökök, akik Lippán, Gyulán, Csanádon és Jenőn voltak, Jófű [ma Dobra] községet a körülötte fekvő hét faluval együtt feldúlták, s bosszúból majdnem mindenkit szörnyű kegyetlenséggel elpusztítottak, csak keveset vivén magukkal. Mikor ez tudomására jutott a fejedelemnek, jobban elbusulta magát és jobban felingerült, mint bárki is hihette volna, s elhatározta, hogy övéinek ezt a pusztulását mielőbb meg fogja bosszulni. Ezért azonnal toborzást tartott, s azokkal a katonákkal, akik Jófűről elvonattak, egy bizonyos nemes csapatot kiküld, s szigoruan meghagyja nekik, hogy a szerencsétlen népnek ezt a pusztítását megbosszulandó Tótváradját, a török birodalomhoz tartozó községet, prédálják föl, s Jófűnek előbbi elpusztításáért hasonló pusztítással válaszulva fizessenek meg. Tehát mikor megkapták a fejedelem parancsát, amilyen gyorsan csak tudnak, az ellenséges területre sietnek, s amint éjjel megérkeztek a községhez, előkészítve mindeneket, amik szükségesek voltak az ostromhoz, megrohanják. A közsé-

get erővel, s alig valami saját veszteséggel elfoglalják, felgyúj-
ják, felprédálják; az összes törököket – körülbelül kétszázan
voltak ott – lemészárolják, közülök mindössze hat ugrott le a
falakról, akik azt remélték, hogy átúszva a Maroson, megmenne-
külhetnek. De a mieink ezeket is elfogták, s fogságba vetették.

A fejedelmet akkor, amikor a lakodalmi örömök között
mindezekről mentnek kellett volna lennie, tenger gond foglalta
el. Mert biztos hírek jelentették, hogy hatalmas tatár csorda
jött elő Szkítia felől, s már-már Erdély területére készülnek
betörni, s a török szultán hadserege Ferhát basa vezetésével
nagy készüllettel törekszik Havaselvén átnyomulni, sőt a tömös-
vári basa, összegyűjtve körülbelül nyolcezer embert, nyiltan
és fennhéjázóan hirül adta Borbély Györgynek, a lugosi tart-
omány kapitányának, hogy a fejedelem házasságának meg-
ünneplésére a szomszédság jogán ő is el fog menni. György, a
nevéből alkalmat kapva a gúnyolódásra, hiszen Borbélynak
nevezték, hasonlóképpen bizonyos paraszt hírvivőket küldve
azt válaszolta, hogy meg fogja várni a basa eljövetelét, s mivel
ő Borbély, hogy mennél tisztábban és csinosabban mehessen
a szent esküvőre, előbb leborotválja a basa haját. Most aztán
Borbély György, intve a fejedelemtől, hogy szerencsét próbál-
jon, Facsádot megszállja, s szokás szerint békeköveteket küldve
inti az őrséget, hogy adják meg magokat. Ezek, mivel biztak a
basa eljövetelében, aki esküvel ígérte meg, hogy idejében segít-
séget fog nekik vinni, először a vár megadását visszaútasították,
s a mieinknek felhánytorgatták, hogy előző ősszel visszaverték
őket; de végre megborzadva a tüzvészől, ami a mieink részéről
a várost fenyegette, a megadás jeléül kidobálva a falakon kívülre
süvegeiket, azzal a feltétellel adták meg a várat, hogy bántódás
nélkül elmehetnek.

Miután ilyen módon elfoglalták Facsádot, [Borbély] György
kiküldött néhány válogatott lovast őrségre, hogy a törökök
közeledését neki idejében jelentsék. Ezek jelentik, hogy a basa
nagy sereggel már-már a nyakukon van. György, mivel a menek-
vésre semmi más lehetőséget nem látott, mint ami harcos jobb-
jában van, noha nem volt egyenlő erejű az ellenséggel, mégis,
úgy vélve, hogy segítséget a lelki nagyságból kell venni, elhatá-
rozta, hogy ütközetre bízza a dolgot. A törökök bátran támadtak
a mieinkre, s mikor a szászok, s mások, akik az első csatasor-
ban állottak, mindjárt az első rohamra vereséget szenvedtek,
körül akarták zárni a többi magyar részt, de mikor a lovasság
visszaverte [a támadást], nem sokáig birva a harcot, rövidesen

megfutamodtak. A mieink nekiláttak az üldözésnek, s mikor futni látták őket, a szétszóródottakat egyre jobban kergetik. Így a törököket szétverték, s a mieink nem is tulságosan véres győzelmet arattak. Elveszett ugyanis a magyarok közül majdnem kétszáz, míg a törökökből alig menekült meg valaki is. Ezek között volt a basa is, aki beosont egy közeli erdőbe, s egy, a hellyel ismerős török gyalogos biztos helyre vezette, nem tudva, hogy néhány nap múlva egész családjával együtt még szerencsétlenebb csapást kell elszenvednie. Elfogták néhány válogatott emberrel együtt Cziafer jenői béget, ezt a kora, a hatalmas szomszédság, s az erdélyi követségek gyakorlása miatt nagyon tapasztalt embert, aki Szinánnal együtt ennek az egész háborús mozgolódásnak oka és feje volt; s ugyancsak Mehmetet, a lippai béget, az egykori budai basa fiát.

Közben Borbély György a fejedelem megbízásából a győzelmi sorozatot, úgy, ahogy a hadvezetés megkívánja, folytatni akarván, Lippára ment, s amilyen nagy erővel csak tudta, ostrom alá vette. Lippa a Maros folyónál fekvő város, s várral és falakkal nem közönségesen volt megerősítve. Mikor a mieink oda megérkeztek, először követeket küldtek, s követelték, hogy a várost a várral együtt adják meg nekik. A törökök azt felelték, hogy méltatlan dolog ilyen követelés tőlük, hiszen jól tudhatják, hogy ezt a várost negyvennégy esztendővel ezelőtt alig tudták két igen hatalmas ország népétől elfoglalni.

A mieink úgy gondolkozva, hogy nem szavakra, hanem fegyverekre van szükség, a várost kemény ostromzárral azonnal körülveszik, és részben a hegyről, mely nagyon alkalmatlanul a vár egyik része fölé emelkedett, ostromágyukkal lövik a falakat, részben előkészítik a tüzvészt. Hajnalban erős rohammal a falakra kezdtek rohanni. A törökök szörnyen megrettenve kidobálták a falakon kívülre süvegeiket, s jelezték, hogy ha megbeszélésre alkalmat adnak, tárgyalnak a vár megadásáról. Összeszedve értékesebb holmijaikat másnap megadják a várat, s a megegyezés szerint ingóságaikkal, amit csak el tudtak vinni, szabadon elbocsáttattak. De mivel a szabad talpasok méltatlankodtak, hogy a zsákmányt elveszítik, s erőszakkal fenyegették a kivonuló törököket, [Borbély] György, a vezér, nehogy a szerződés megszegése miatt a többi várak a megadástól kitaróbban vonakodjanak, egy közepes csapatot küldve néhány mértföldnyire elkíséri őket, s mindnyájukat épségben elbocsátja, Így Lippát jóformán minden veszteség és fáradalom nélkül visszaszerezték a mieink, melyet őseink negyvennégy évvel

ezelőtt hatalmas nagy sereggel, hiszen százezer fegyveres volt ott, alig tudtak a töröktől elvenni, s rögtön a következő esztendőben újra elvesztettek. Ebben az időben az Istennek ilyen nagy gondoskodása támogatta a mieinket, s mindenütt kárt okozott a törököknek. Meghallva Lippának ezt a megadását a törökök, akik Világosváron, Pankotán, Sirin, Csanádon és Aradon voltak, hasonló sorstól félve elhagyták a kastélyokat, s ki merre tudott, szétfutottak.

A fejedelem ezekről értesülve, az összes székelyeket, akik a nyolc székben csak voltak, fegyverbe szólítja, s megbízza őket, hogy a barcasági táborban tábor verjenek. Ennek a munkának három nagytekintélyű férfiut állított az élére: Bogáthi Boldizsárt, Mindszenti Benedeket s Kornis Farkast, majd később melléjük adta Toldi Istvánt. De maga a fejedelem is augusztus 17-én Gyulafehérvárról testőrcsapataival s mindenféle felszereléssel eltávozva rendesen haladva Sebesnél tábort vert, hogy példájára az ország többi seregei is mielőbb odagyűljenek. Másnap egyszerre kapott három várvavárt hirt: egyet Lippa elfoglalásáról, a másikat Szinán seregei egy részének szétveréséről, a harmadikat a tatárok visszatéréséről. Ezek miatt nagyon fellelkesülve a fejedelem másnap Sebesről elment, s hatodik napon a barcasági mezőn, a Feketehalom mellett levő táborba megérkezett, s elhatározta, hogy ott várja be mind az országból, mind a külföldtől jövő segédcsapatokat. Eközben a sereg egy részét a podgyászokkal előre küldötte, s maga is minél előbb támogatást szándékozott nekik vinni. A mieink, noha számra nézve nem értek fel az ellenséggel, mégis a [fejedelem] kiválóságában bizva nem vonakodtak volna csatába szállani, ha a fejedelem szigorúan meg nem tiltotta volna nekik, hogy megérkezése előtt kockára tegyék a szerencsét. Mikor pedig meghallotta a fejedelem, hogy a tatárok és kozákok a lengyelekkel együtt Moldovát nyugtalanítják, írt Istvánnak, Moldova vajdájának, akit Áron utódjává tett, hogy összeszedve tartományában mindazokat a csapatokat, melyeket csak tud, a havaselviekkel egyesüljön s terveiket egyeztetve vele bátran intézzék a törökök ellen a dolgokat. Ez, miután megkapta a fejedelem megbízását, azonnal útnak eredt, s mivel a tatároktól való félelem miatt egyenesen nem utazhatott, Erdély határai felé tartott.

Míg Magyarországon ezek történtek, azonközben Szinán basa nagyvezir körülbelül kétszázezer emberrel, hajókból hidat csinálva Gyurgyevó vára alatt átkelt a Dunán, s a havaselvi Oláhországba betört. Ettől a dologtól megrémülve, Mihály

havaselvi vajda a tábor számára alkalmas helyet keresett, csapatait biztosabb helyre vezette vissza, s úgy határozott, hogy az ellenséget ott várja be. Ez a hely nem volt messze a Dunától, igen sűrű bokrok vették körül, s annyira átszeldelték a mocsaras patakok, hogy át kellett hidalni szűk utai miatt. E mellett a hely mellett elhaladtak a mieink, s nem nagy távolságban tőle táborot vertek, a mocsárnak s a közbeeső erdőknek a szorosabb helyeit szétosztott őrségekkel megerősítve. Mikor aztán jelet adtak, igen hevesen megkezdődött a küzdelem. S míg a mieink azt remélték, hogy bátorságukkal, a törökök pedig, hogy sokaságukkal fognak győzni, váltakozó szerencsével harcoltak. Végre, mikor már egész napon át mindkét oldalról bátran küzdöttek, a nap már nyugovóra hajolván, a mieinkből új gyalogos csatasor rohant [harcba], s egyesítve erejüket azokkal, akik a szörnyen égető forróságban egész napon át állták a harcot, az ellenséget hirtelen megfutamították. A mieink üldözték a futókat közülök sokakat lemészároltak, s négy rézágyút s néhány jelvényt fogtak el. Ezek között volt egy bizonyos zöld zászló, melyről a törökök azt hiszik, hogy Mohamet prófétáé volt, s ezért kedvező előjelenként hadjáratoknál körül szokták hordani. Akkor maga Szinán is, a hadak vezére, olyan szorult helyzetbe került, hogy lecsuszva a hidról a mocsárba esett, s az övéi alig tudták kihúzni és a táborba vinni. Ebben az ütközetben többek között kitűnt Sennyei Miklós és Király Albert kiváló vitézsége, s a mi győzelmünket mutatta egyrészt annyi sok, s közöttük is a legelőkelőbb törököknek a pusztulása, s Hasszán basának a halála.

A havaselvi hadjárat

Elmondtuk, hogy Lippát elfoglalták, mindenhonnan seregeket gyűjtöttek, s azután a fejedelem augusztus 27-én minden felszereléssel eltávozott Gyulafehérvárról, s Feketehalom községnél táborot vert főleg azzal a szándékkal, hogy a német segédcsapatokat s az ország többi seregeit ott bevárja. Megjöttek aztán oda először a váradi seregek Bocskai István vezetése alatt, aki nyolcszáz lovast s körülbelül ugyanannyi gyalogost vezetett; s őt követte kevéssel azután Hoffmann István moldovai vajda igen fényes lovassággal és gyalogsággal. A fejedelem még lakodalmának ideje alatt elküldte Miksa osztrák főherceghez az előkelő családból született és műveit Csáky Gergelyt, s általa kérte, hogy minél hamarább valamelyes csapatokat küld-

jön neki segítségül. Ő, kiválogatva az egész seregből körülbelül ezerhatszáz páncélost, őket gyorsan Erdélybe küldte Rajbich Albert vezetésével, s többet is szándékozott küldeni, ha módot talál rá. Ezeket követte körülbelül kétszáz válogatott olasz lovas, majd mindnyájan régi harcosok, akiket Ferdinánd, Etruria hercege, mivel többet az út hosszúsága és az idő rövidsége miatt nem tudott küldeni, azzal a tanáccsal küldött a fejedelemhez Piccolomini Ferenc vezetésével, hogy inkább követtség szerepét játsszák, mint katonaságét. Eközben a fejedelem rendeletére összegyültek az ország minden részéből nemcsak a katonák csapatai, hanem mindazok is, akiket alkalmasoknak ítélték a fegyverforgatásra. Mégis ebben a toborzásban megőriztek bizonyos különbséget a nemzetek között, melyek Erdélyt lakják. Mert a székelyeknek megparancsolták, hogy egy szálig fejenként fegyvert ragadjanak. A szászok, magyarok és oláhok közül csak azoknak, akik sorsolás vagy határozat alapján húsz, tíz vagy öt pénzt fizettek a háborúra. Miután mindezeket együvé gyűjtötték, sorozást tartván harci eszközökkel felszerelték őket, s akik a fegyverek forgatására a többieknél alkalmasabbnak látszottak, azokat a csatasorba állították. A többieket, akiket vagy koruk vagy más ok miatt kevésbé alkalmasoknak láttak a kiválasztók, haza bocsájtották.

Mihelyt vége volt a lakodalomnak, a fejedelem megparancsolta a székelyeknek, hogy azonnal fegyvert ragadjanak, s mihelyt szólíttatnak, székeikből fejenként a fejedelem táborába igyekezzenek. Ezek pedig mihelyt Marosszéken összegyültek volt, kezdtek szabadságuk visszaszerzéséről gondolkodni, melyet ezelőtt két fejedelem, János és István elvett tőlük lázadásuk miatt, s nemzetük szokása szerint a nemességgel szemben kihívóan kezdtek viselkedni. Ezt megtudva a fejedelem, nehogy mozgolódásuk országos viszálykodásba törjön ki, s mert féltette a nemességet, megparancsolta, hogy térjenek haza. Vonakodtak teljesíteni a fejedelem parancsát és követeket küldtek soraikból hozzá, jelentve, hogy mindenképpen táborba szállanak, s hűséges munkával fognak a fejedelemért buzgólni. A fejedelem pedig részint a háborús szükségtől, részint pedig a székelyek önkéntes nagylelkűségétől indítatva követül küldte hozzájuk Bogáthi Boldizsárt és Toldi Istvánt, készségüket megdicsérte, s megparancsolta nekik, hogy mindnyájan fegyvert ragadva egy szálig a táborba jöjjenek; ezért a székelyek sietve a fejedelem táborába mentek. Itt, ahogy már előbb elhatározták, követeket küldtek a fejedelemhez, s jelentették, hogy hazá-

jükért vérük hullásával is serényen fognak harcolni, csak a fejedelem öfelsége előbbi szabadságukat állítsa vissza. Vonakodott előbb ettől a fejedelem, s követeket küldve hozzájuk, hol fenyegetésekkel, hol kérésekkel igyekezett őket szándékuktól eltéríteni. Ugyanis nagyon aggódott a fejedelem, s féltől gondolkodással vizsgálgatta magában, hogy mi módon szállhatna szembe ezzel a dologgal, mert úgy látszott, hogy nagy zavarok származhatnak belőle, mert egyik oldalról súlyos háború fenyegette Szinánnal és a szultán egész hadseregével szemben, másik oldalról a nemesség haragjától félt, mely nem lett volna képes nem ellenségesen fogadni, hogy annyi király és fejedelem privilégiumaitól megfossszák őket. Végre azonban a székelyek állhatatossága és az idő sürgetése a fejedelem akaratát legyőzte, s elhatározta, hogy tekintettel a körülményekre a szabadság visszaadásának jótéteményével nyeri meg őket, olyan döntést szándékozva hozni ezutánra, mely mind a nemesség, mind a székelység [érdekeiről] gondoskodik.

Miután tehát a rendek megegyeztek a székely szabadság helyreállításában, annak feltételeiről kezdtek tanácskozni. A székelyek ugyanis a nemesség elleni gyűlöletből égve, s gyűlölvén a nehéz szolgálatot, melybe ugyan a saját hibájuk, de a nemesség kegyetlen uralma miatt is estek, olyanokat követeltek, amit ha megadnak, az egész nemesi rendnek paraszti sorba kellett volna süllyednie. Végre, mikor mindkét részről sokáig és sokat vitatkoztak, a fejedelem ilyen határozattal teljesítette a székelyek követeléseit: Ámbár – ugymond – az elmúlt időkben a székely nép nagyobbik részét nem valami csekély ok miatt vetették jobbágyi sorba, ő mégis hálás megemlékezéssel gondol vissza a székely székek, Maros-, Udvarhely-, Csik-, Gyergyó-, Kászón-, Szepesi-, Kézdi- és Orbai-szék hű és hasznos szolgálataira, melyeket az utóbbi időben neki tettek a fejedelmi szék elnyerésében. Tapasztalta a jelenben is a keresztény név esküdt ellenségei ellen viselendő háborúban az ő egyedülálló készségüket és magasztos gondolkodásukat, mellyel önként rendelkezésére álltak. Mindezek mellett megfontolja azt is, hogy a székelyek a hunnoktól, a magyarok legrégebbi őseitől származnak, s azonkívül inkább katonáskodásra, mint jobbágyi szolgálatokra látszanak alkalmasoknak. Ezekből az okokból vezetettve az említett székek összes székelyeit, akik eddig jobbágyi sorban voltak, s akik ebben a háborúban részt akarnak venni, s a haza érdekében hűségesen akarnak buzgólni, a jobbágyrendből ezekkel a feltételekkel kiemeli: 1. Hogy mindegyikük a feje-

delem iránti köteles engedelmességre, mellyel az ő törvényes utódainak is tartoznak, személyes esküvel kötelezze magát. 2. Hogy minden házuk után évenként szent György napján a fejedelem pénztárába egy-egy forintot fizetnek, s Mindenszentek ünnepén egy-egy nagyobb köből buzát, ugyanannyi zabot, s egy közép-köből árpát tartoznak beszolgáltatni. 3. Ezek mellett a rendkívüli adókban szintén megtartatik közöttük is az állam közös konstitúciója. Azonkívül a várak teljes épségben megmaradnak közöttük, s a nemesek házaikat birtokaikkal s a földnek minden többi javával egyetemben, amit szorgalmukkal vagy pénzen szereztek, a jövőben is birtokolják, mind ők, mind utódaik. Amit pedig mint zálogot birtokolnak, azt birtokolják a kiváltás idejéig. A többit pedig, amit erőhatalommal foglaltak el, vagy bármely más szin alatt mondanak magukénak, a közönségnek visszaadni tartoznak. A közjavakkal mindkét fél egyenlő joggal éljen.

Az ugynevezett égett birtokokra, ugyszintén a tizedre s annak pénzbeli megváltására (amit náluk kalangyának hívnak) nézve megőriztessék ősi szokásuk s a jelenlegi szokás. Ezen felül a templomok és monostorok régi állapotukba visszahelyeztessenek, s elsősorban az istentiszteletekre mindenütt nagy gond fordítottassék. Az egyház pásztorainak a szokott járandóságot a meghatározott időben fizessék meg. E mellett bármely, a székely törvényhozás területén fekvő község használja s élvezze a maga privilégiumait. Ezenkívül az összes, ez által a privilégium által szabadsághoz jutott székelyek kötelesek fejenként fegyvert ragadni, ha a helyzet megköveteli, s a gyalogosoknak legyen puskájok, s más, az ő csapatnemükhöz szükséges fegyvereik, a lovasoknak pedig erős lovuk, dárdájuk, páncéljok, lándzsájok, mellpáncéljok, sisakjok, pajzsok, s törekedjenek a hazának buzgón szolgálni. Udvarhely várának kapitányát fő- és királybírójuknak elismerjék, a többi vezetőjüket, akikre nem tartoznak hadi dolgok, a gyakorlott szokás, s nemzedékrendjük régi sora szerint ítéletök alapján választhassák. De mégis tartozni fognak évenként a kapitányok s a többi királyi megbizottak útján lustrálásra és vagyonebecslésre, s erre meghatározott századosokat kell kijelölniök. A só- és vasbányákat a fejedelem kapitányai gondozzák, de a közös kincstár költségeivel fogják művelni, kivéve ötven sóvágót és vasbánya mestert. A király kapitányai aztán bármely székelynek készpénzért sót és vasat adnak. Az Al- s Feltorja vidékén fekvő kénbányákat azon falvaknak lakói a régi jogaik szerint műveljék, s tartoznak a kén a régi szokás

szerint mind az országos fegyvertárba beszállítani. Földesuraiknak minden tartozásukat fizessék meg, a rájuk eddig kivetett, de még be nem fizetett adót, s annak hátrálékpenzeit tartoznak a fejedelem kincstárába befizetni. Aki pedig a székelyek közül ebben a háboruban résztvenni nem akarna, ebben a szabadságban nem részesül; hanem visszaadatik előbbi urának. Akik pedig az országos várak fennhatósága alá tartoztak, ismét annak uralma alá vettetnek, kivéve azokat, akik a moldovai vagy havaselvi vagy végül a lugosi hadjáratban derekasan küzdöttek a hazáért, úgyszintén kivéve az öregeket, özvegyeket és árvákat, a szolgákat, a falvak s házak őrzőit, s a többieket, akik valami elfogadható szükség miatt odahaza maradtak. Ha pedig valamelyik földesúr erőhatalommal visszatart valamely székelyt, annak is megparancsolják, hogy bocsássa el, s ezek is a visszaadott szabadság ugyanilyen jogaival élhetnek. Végül megparancsolják a székelyeknek, összesen és egyenként, akik a háborúban részt akarnak venni, hogy a nevüket jelentsék be, s gondoskodjanak, hogy a fejedelem névsorába és anyakönyvébe bekerüljenek, s törvényes örökösök is. A szabadság visszaadásának ezen összes feltételeit a székelyek összesen s egyenként a visszanyert szabadság elvesztésének terhe alatt megtartani kötelesek. Mindezek intéztettek egyezer ötszáz kilencvenötben, szeptember 15-én a Feketehalomnál vert táborban.

Miután mindenholnan összegyűltek az összes csapatok, s szorgosan kiválogatták és felfegyverezték őket, a fejedelem úgy gondolta, hogy nem szabad tovább késlekedni, tehát a málnákat az egész sereggel előreküldte, s a hegyeken a sáros utak s a szorosok nehezen járható volta miatt nagy fáradtsággal átkelve, Havaselvére ment.

Miután a csapatok egyesültek Mihály havaselvi vajda seregével, október ötödikén a fejedelem a következő módon állította fel a törökökkel szemben hadrendjét. Először megparancsolta, hogy a legvitézebbekből összeállított elsővonalbeli katonák ékje az első csatasorba álljon, élére állította Király Albertet, s mellé adott két segédcsapatot, hogy ha az élcsapat első támadására nem futnának meg a törökök, ez a két segédszárny a küzdőknek segítséget vigyen. Ez alá rendelte a nagyobb s kisebb hadi ágyúkat, s megparancsolta, hogy az egész sereg zöme kövesse őket. Mikor az egész sereget, melyet körülbelül hatvan-ezer emberre becsültek, így elrendezte, a fejedelem maga körülbelül négyszáz legválogatottabb veterán lovastól kísérve a sereg zöme mögött a vezéri zászló mellett megállott, hogy ha valami

nem várt dolog történnék, idejében épségben menekülhessen meg a vereségből. Majd mindent elrendezve úgy, ahogy feljebb mondtuk, megparancsolta, hogy a csatarend induljon meg Szinán ellen, azzal a szándékkal, hogy ha az alkalmat ad a csatára, azonnal megütközik vele, ha nem, a törököket megfosztva váraiktól és felszerelésüktől, kikergeti az egész országból.

Szinán egész seregével Bukarestbe, Havaselve fővárosába vonult, ahol e vidék fejedelmeinek a székhelye volt, s húsz napi járóföldnyire töltésekkel, árkokkal és sánccal megerősíti, de ezzel meg nem elégedve Tergovistre halad, ugyancsak a havaselvei Oláhország városába, mely nagysága s a sok ott épített templom miatt híres volt, s azt körülbelül huszonöt napi járásra ugyanolyan művészettel és katonáinak csodálatos szorgalmával megerősíti. Ugyanis sohasem tételezett fel akkora vakmerőséget a fiatal fejedelemről, hogy az ő nagy sokasága miatt oly félelmetes, s előző győzelmeiről híres seregét meg merné támadni.

A legtöbb vezetőember, megfontolva az ellenség nagy számát és a veszély nagyságát, sok szóval fejtegette a fejedelemnek, hogy ne ütközzék meg a törökökkel. Eleget tettek az erdélyiek, mikor elzárták Szinán útját, hogy tovább ne haladjon. Itt már álljanak meg, nehogy az eddig szerzett dicsőséget szerencsétlen vereséggel elveszítsék. Csak egy akadt a többiek között, egy nagy tekintélyű s a fejedelem iránt igen hű férfiú: Kornis Gáspár, aki teljes buzgalommal arra törekedett, hogy a fejedelem álljon élére seregének, s csatával döntse el a dolgot a törökökkel. Részint az ő buzdítására, részben azonban a maga akaratától is vezettetve, a fejedelem kihirdette, hogy átok alá veti azt, aki továbbra is megpróbálja lebeszélni arról, hogy harcba szálljon. Tehát elrendezve a csatasort olyan rendbe, ahogy mondtuk, bátor és magasztos lélekkel megparancsolta, hogy bontsanak tábort, s elhatározta, hogy egyenesen az ellenség ellen megy. Az a hír járja, hogy Szinán egy szakadékos hegyről, mely majdnem egyenlő távolságra volt mindkét tábortól, végigszemlélte volt a fejedelem csapatait, s megrémülve annak felkészültségétől, azonnal menekülésre gondolt. Mikor a fejedelem napkeltével megtudta, hogy Szinán és serege elmenekültek, nagy örömtől elárasztva a háromszorosan legjobb s leghatalmasabb Istennek teljes szívéből hálát adott, s kiadta a parancsot az ellenség üldözésére. Erről a dologról Bocskai István, a lovasság igen éber parancsnoka, a leghűbb ember s a fejedelem rokona Huszár Péterrel s Nagy Ferencsel, s a csapatok több tapasztalt vezérével lebeszélétk a fejedelmet, s könyörgé-

seiktől és tanácsaiktól végre meggyőzve úgy határozott, hogy mielőtt tovább menne, először elfoglalja Tergovistet, nehogy ellenséget hagyjon a háta megett. Majd ennek a dolognak a gondját a serény Király Albertre bizza, s megparancsolja, hogy sáncokat, ostromkasokat építsenek, s elrendeli, hogy mindenről, ami ily nagy erőség ostromához szükséges, gondoskodjanak.

Miután ezeket elvégezték, október 17-én egész nap a mieink hiábavaló törekvéssel ágyúzták Tergovist erődítményeit. Olyan vastagok voltak ugyanis a sáncok, hogy úgy látszott, soha, semmiféle ércágyúkkal elfoglalni nem lehet. Mikor a mieink ezt látták, s úgy ítélték, hogy ágyulövésekkel ilyen nagy vastagságú sáncokat áttörni nem lehet, Király Albert az orosz háboruban szerzett tapasztalatai alapján azt ajánlotta, hogy tüzre van szükség, s megigéri, hogy annak, aki ezt a városnak a sáncai közé beviszi, a fejedelemtől nemesi jogot s bizonyos számú jobbágyot eszközöl ki. Nagyon sok székely egyetértett vele, s nem sokkal napnyugta után az esthomályban, az esthajnalsillagnál, miközben mindent tiszta hold világított meg, s maga a levegő is velünk együtt harcolt, a falak alá mennek, s felhasználva az ehhez szükséges, s már előbb odakészített dolgokat, felgyújtják a sáncokat. A fonott falak könnyen lángot fogtak, mert ezen a részen – a mieink szerencséjére – még nem voltak sárral és mésszel betapasztva. Így szélesen elterjedt a tüzvész, s mikor a mieinknek állandó lövöldözése miatt, mellyel azon a részen pusztítottak, a törökök hiába igyekeztek gátat vetni neki, nagy rombolásokat okozva felrobbant a lőpor.

Itt pedig nem hagyhatom szó nélkül, hogy a fejedelem a megadott győzelemért hogyan mutatta meg örök emlékezetre való példaadással Isten iránti kiváló háláját. Mert amint hírül adták neki, hogy elesett Tergovist, eláradó nagy örömeben azonnal leszökött lováról, s megparancsolta, hogy a többiek is hasonlóan cselekedjenek s arccal a földre borulva forró hálát adott a háromszorosan legjobb s leghatalmasabb Istennek, s mikor a könyörgés elvégzése után felemelkedett a földről s lóra szállt, akkor vette végre észre, hogy süvegét a földön hagyta, s miután körülálló szolgálai felemelték, tette a fejére. Ez szép példa lesz a késő utókorak, nem a mi seregeinknek – mondom – hanem az egész földkerekségének, hogy a fiatal fejedelem és számos vezére arannyal s vassal ékesített teljes fegyverzetben térdelhajtva állanak a táborban, s könyörgésüket minden kegyes emberrel egyesítik, s minden, a törökökön nyert győzelem szerzőjének az Istent ismerik el. Végre is a szent háborút szent módon

kell viselni, nem pedig nagy tömeg szeretővel kell a törökök leverésére vonulni, mint azt egyes nemzeteknél láttuk. Már közeledett szent Lukács napja, mikor a törökök, részben a tüztől kényszerítve, részben a fenyegető veszedelemtől félve elhatározták, hogy kitörnek. Tehát felnyitva az álcázott kapukat s a vak kijáratokat, melyeket a megerősítések szakadatlan sorával befedtek, részint a kapukon, részint köteleken lebozsátkozva a falakon át csoportosan kitörnek a városból, s miközben nem nagy pusztítást okoznak a mieink között, néhányan kicsuszva az övéikhez futnak, de a legtöbbet felkoncolják.

Mindjárt e győzelem után, miután másnap a keresztények holttesteit eltemették, a fejedelem minden csapatával Bukarest felé utnak indult. Mihelyt a Bukarestben őrségül hagyott törökök megtudták, hogy Tergovist olyan egykettőre elesett, szörnyű még elmondani is, mekkora páni félelem zavarta meg azonnal őket. Ugyanis egy akarattal, mintha csak kürt adott volna jelt a futásra, felszerelésüket többnyire részben elhagyva, részint tönkretéve, hogy ne lehessen használni, a felgyújtott várat elhagyják, s ki merre közelebbnek és alkalmasabbnak látta, szétfutottak. Ezután a fejedelem azt gondolva, hogy a menekülő Szinánt minden késedelem nélkül üldözni kell, erőltetett menetben, de igen nagy körültekintéssel kergette.

Már megérkezett Erdély városaiba az igen örvendetes hír a törökök megfutamisáról, s Tergovist elfoglalásáról, s míg minden rendek házanként, falvakként és városokként forró hálát adnak Istennek, s a nagyobb városok a közös öröm jeléül hadi mozsarakat sütögettek el, ime egy másik követ hasonlóan igen áldott jó hirt hoz Jenő várának elfoglalásáról. Miután ugyanis Lippát elfoglalták, a fejedelem megparancsolta a váradiaknak, hogy a lugosiakkal egyesülve vitézségüknek valami kiváló jelét adják. Így, mikor a dolgot közösen elhatározták, a megbeszélés szerint Borbély György Békés Istvánt, a lugosi bánt küldte ezer, részben lovas, részben gyalogos harcossal, hogy mielőtt a váradi csapatok megérkeznének, az élelmiszer-szállítmányokat elfogva ostromgyűrűvel vegyék körül Jenő várat. Ezért előbb a lugosiak, majd a következő napon a váradiak szeptember tizenhetedikén a várat megszállták. Jenő Lippa s Várad között, a Mátra hegység végénél fekszik, amely hegynek a kezdeténél van Lippa. Ennek a helynek a belső váron kívül van egy nagy városa is, vastag falakkal és árokkal nem közönségesen megerősítve. A városon belül van a vár, melyet részben

a mellette folyó Körös, részint kettős árok és sánc s vastag falak kiválóan védenek, melynek ostroma, amint elbeszéltük, az előző évben is a vaktában összegyűjtött ostromlók fegyelmetlen csapatainak nagy vereségével járt. A váradi csapatok élén Király György, a régi harcos Albertnek a testvére állott, mint főkapitány. Mivel a mieink nem remélhették, hogy a várat rohammal elfoglalhatják, elhatározták, hogy földalatti aknákat ásva és több helyen medret ásva elterelik a Köröst. S mikor a nem vaktában kezdett dolog szerencsésen haladt előre, az állandó záporoktól a Körös úgy kiöntött, ahogy senki sem hitte volna, s a mieinknek minden törekvését megghiúsította. Ennek megtörténtén ujjongtak a törökök, s a falakra a gunyolódásnak gyalázatos jelvényeit téve azt tanácsolták a váradiaknak, hogy menjenek haza s törődjenek feleségükkel s gyermekeikkel. Borbély György azonban az elmúlt napokban két nagyobbfajta ágyút küldött oda, s megérkezett maga is a saját zászlóaljaival. Mikor ezt a törökök meglátták, megrémülve az új segédcapatoktól, s tűzvészről rettegve jelt adnak, hogy ha alkalmat adnak a tanácskozásra, készek megbeszélést folytatni a vár megadásáról. Beleegyezett a törökök kívánságába Borbély György, s noha a szabad talpasok minden erővel meg akarták akadályozni, hogy megadással foglalják el a várat, mégis ez a bölcs férfi úgy gondolta, hogy inkább a vértelen, mint a nagy zsákmánnyal járó győzelmet kell választania, s inkább a katonák életére kell vigyáznia, mint arra, hogy néhányan zsákmányra és haszonra tegyenek szert, ezért tanácskozásra bocsátotta a törököket. A törökök minden dolgukat szorgosan összeszedve szekerekre rakják s gyermekeikkel s feleségeikkel a várból könnyezve eltávoznak.

Ezenközben Szinán Havaselvén attól félve, hogy egész seregét az utolsó szál emberig elpusztítják a rátámadó mieink, úgy határozott, hogy minden csapatával átkél a Dunán. De Gyurgyevo várába minden csapatának a javából biztos őrséget helyezett, s ugyanakkor körülbelül kétezret a szigeten állított fel, hogy ha a mieink megrohanják a hidat, hogy elfoglalják, támadásukat, hogy közben a török csapatok átkelhessenek, minden erejükkel késleltessék, s késedelmet okozzanak nekik. A fejedelemnek hírül vitték ezeket a dolgokat, s mikor Gyurgyevótól két mértföldnyi távolságban volt, egy megbízható válogatott csapatot küldött ki, hogy az átkelőhelytől távoltartsák a törököket. Ezek olyan nagy pusztítást okoztak, hogy a Duna az emberek, lovak és tevék hulláitól annyira megtelt, hogy ha

valaki vizet akart méríteni azt csak vagy a jószágok vagy az emberek bulláira állva tehette meg. Gyurgyevo vára, mely körülbelül száz évig török uralom alá tartozott, az egész török sereg szemeláltára az erdélyiek hatalmába került. De mivel a fejedelem belátta, hogy egy Erdélytől ennyire távoleső helyen veszély nélkül nem lehet azt megvédeni, megparancsolta, hogy a tetőkre tüzet vetve a várat gyujtsák fel, a hídat is rombolják szét, s a hajóknak a deszkapadozatát, amelyekből a híd állott, égessék fel. Miután mindezeket végrehajtották, a fejedelem seregeit azonnal visszavezette s egészen a hegyekkel szomszédos Gergicia nevű oláhországi városig kísérte. Itt megbeszélte a tartomány dolgait a vajdával, s Bocskai Istvánt a sereggel otthagytta. Ömaga néhány kísérijével a csapatokat megelőzte s a hegyeken átkelve november havában ünnepélyes diadalmenetben vonulva Brassóba ment, s a sereggel érkező Bocskait ott szándékozott bevárni. Ő is hamarosan odaért, s a magok országába bocsátva a német csapatokat, körülbelül kétezer részben lovast részben gyalogost külön válogatott, s azokat István, Moldova vajdája mellé adta, hogy országába hazakisérjék. Majd a megmaradt sereget téli szállására bocsátotta el, s miután Brassóban néhány napig időzött, Gyulafehérvárra visszatért. De mielőtt családját viszontlátta volna, a templomba ment, s a megadott győzelemért forró hálát adott az Istennek. Szinán pedig a szultán nagy haragja mellett visszatérve Konstantinápolyba, nem tudni, hogy igazában-é vagy színlelésből, azonnal súlyos betegségbe esett. Miután néhány napig abban szenvedett, s ismételten panaszkodott nagy átkozódásokkal, hogy az erdélyi kölyök őt, miután a világ három részéből három diadallal tért vissza, a leggyalázatosabb halálba kergeti, vagy lelke aggodalmaskodásától megtörve, vagy bevett méregtől megölve undok lelkét a pokolba hányta.

A székeleyek „hires farsangja”

Brassóban a nemesség kérte a fejedelemtől, hogy mivel Isten jóvoltából a török háborút lelke vágya szerint befejezte, a székeleyeket adják vissza előbbi uraiknak. De a fejedelem, nehogy úgy lássék, hogy ilyen nagyjelentőségű dolgot az ország rendének megkérdezése nélkül vagy a jog és illendőség ellenére tesz, az egész dolgot az országgyűlés elé útasította. Majd hazatérve néhány napig valamennyire kipihente a fáradalmakat és a

lázat, mely gyötörni kezdte, s ekkor megemlékezve kötelességéről és ígéretéről, január elsejére Gyulaféhérvárra országgyűlést hirdetett, s közhírré tette levelek útján az ország minden részében s rendeletben előterjesztette, hogy mikor a többi nemzetekből, akkor a székelyek közül is jöjjenek el kiküldöttek az ügyek tárgyalására. Miután mindenhonnan összegyűltek oda az összes karok és rendek, a székelyek könyörgő levelet nyújtottak át a fejedelemnek, s megígérték, hogy a régi kötelességet ajánlják fel az iránta érzett előbbi hűséggel, s őt ígéretére figyelmeztetve kérik, könyörögnek és mindenre, ami szent, esedeznek, hogy ami szabadságot egyszer ünnepélyes privilégiummal visszaadott, azt most is a nemesség követelésével szemben határozatával megerősíteni méltóztassék. Ezzel szemben a nemesség, miután a tanácskozást mindenfelé közölték, esedező levelet nyújtva át, a fejedelmet tisztelettel figyelmeztette ünnepélyes esküjére, amellyel kötelezte magát a nemesség minden jogainak megőrzésére. Azután újra meg újra kérték, hogy mivel dicső fejedelmeknek igen régi privilégiumai vetették a székelyeket a jobbágyi sorsnak ebbe a szolgaságába, s azokat a feltételeket, melyekkel a minap régi szabadságukba felszabadítottak, egyik részében sem tartották meg, inkább a nemességre akarjon tekintettel lenni a fejedelem, mint ezekre, akik már kétszeri lázadással vették magukra a szolgaságnak ezt a jármát. Ezek természetüknél fogva szeretik a lázongást, s ezért joggal veszítették el a szabadságukat, s máris megsértve a szabadság visszanyerésének feltételeit, nyilvános lázadásra gondolnak: ugyanakkor s ezelőtt is ők mindig igen hűségesen buzgólkodtak az ország és a fejedelem érdekében, s ígérnek, hogy a jövőben is buzgólkodni fognak, s a katonaság minden terhét elviselik. Ilyen és más dolgokat találtak ki sokan egyedülálló elmeélel, s ezalatt a mindkét oldalra aggodalommal [néző] fejedelem magában töprengett: s hogy milyen utat kövessen a Scylla és Charaybdis között, vagy hogy mit kelljen tennie a két rend ilyen ellentétes követelései között, egyáltalában nem tudta eldönteni. Mert sem a székelyeknek nem tudott volna kedvezni a nemesség előjogainak megsértése és gyűlöletének kihívása nélkül, sem a nemesség követeléseit nem teljesíthette anélkül, hogy ne kellett volna félnie belső háborútól, s egyéb bajoktól, melyek ebből származhattak. Végre látva, hogy nagy szorultságban van, s nem látta elég világosan, hogy a két rossz közül melyiket kell választania, úgy határozott, hogy ezt az egész ügyet a törvényes eljárásra és a rendek közös szavazatára bizza. Tehát a nemesség vezetőit

összehívták a nagyeszű és mély belátással bíró Alárd Ferenc szállására, mivel ő fájós lábával máshova nem mehetett: mondom, összegyűltek a rendek egész számából a legbölcsebbek s a jogtudományban legjáratosabbak, s a fejedelem tisztség módjára megbízta őket, hogy ezt a nagyjelentőségű ellentétet teljes buzgalommal a méltányosság és közjó alapján oldják meg. Majd az ítélőmesterek, Radovánci Márton s Borsoló János a rendes ülnökökkel törvényes eljárás szerint a bíróságban elnökölve megparancsolták mindkét félnek, hogy az ügyet adják elé. A székelyek, ezek a tapasztalatlan emberek, akik inkább alkalmasak a kapa forgatására, mint peres ügyek vitelére, jóformán semmi mást nem tudtak előhozni, ami a szabadság előjogának megtartását elősegítette volna, minthogy a fejedelem megbízásából ragadtak fegyvert, s annak áldott jósága folytán szereztek ismét vissza elveszített szabadságukat. Minthogy ezt a fejedelem ünnepélyes oklevéllel megerősítette, s ők a törökökkel szemben Havaselvén bátor tettekkel életük és javaik kockáztatásával kiérdemelték, erősen kérik, hogy a bírák méltányos határozattal hagyják helyben. A nemesek erre azt válaszolták, hogy ennek a háborúnak a kezdetén is a fejedelem akarata ellenére ragadtak fegyvert a székelyek, s hasonlóképpen ellene küzdve csikarták ki szabadságuk előjogát. Azután amit nagyobb veszedelemtől félve, s a török szultán egész seregével állandóan fenyegető Szinántól való rettegés miatt adott meg a győzhetetlen fejedelem annyi és oly nagy dicső fejedelem hosszú idők alatt meggyökeresedett privilégiumai ellenére, azt semmiképpen sem lehet megerősíteni és helybenhagyni a nemesség kézzelfogható határozatával, különösen mikor a szabadság visszaszerzésének ezt az új jótéteményét egészben elvesztették, minthogy annak feltételeit megszegték. Miután az egész nemesség igen hevesen így s eféleképpen gondolkozott, s [ilyenekkel] hozakodott elő, miután ezt az oly nagy jelentőségű dolgot a bírák minden oldalról megvitatták, végül majdnem mindnyájuknak közös szavazatával így határoztak: minthogy a székelyek mintegy nyilvánvaló erőszakkal csikarták ki a fejedelemtől a szabadságot, s azután nem is tartották meg visszaadásának feltételeit, jogosnak látszik, hogy elveszítve a szabadság előjogait, az előbbi szolgálai sorba vettessenek. Miután ezt az ítéletet kihirdették, a székelyek primorjait, akik a tömeg többi részét példájukkal és buzdításaikkal igazgatták, nehogy szétoszolva a többi népet fegyverfogásra izgassák, azonnal egy időben a fejedelem parancsára elfogják és börtönbe vetik.

A Megváltó Jézus születésének megünneplése után [a fejedelem] kísézőnek vévén maga mellé Jósika István kancellárt, Kornis Gáspárt s még néhány mást, miután az ország gondját Mária Krisztiánára, a feleségére s Bocskai Istvánra bízta, a a gyorsabb haladás kedvéért minden helyen lovat váltva előbb Bécsbe, majd onnan Prágába utazott. Eközben a nemesség, melynek érdekében állott ez a dolog, gondoskodott, hogy a gyűlésnek a fejedelem aláírásával megerősített határozatát a összes székely székekben (így hívják a megyéiket), Maros-, Udvarhely-, Csik-, Gyergyó-, Kászon-, Sepsí-, Kézdi- és Orbaiszékben nyilvánosan felolvassák és közhírré tegyék, s azokat a székek rendes jegyzői által részben kérésekkel, részben fenyegetésekkel buzdították, hogy a fejedelem parancsa és az egész ország megszokott szokása szerint a régi uraiknak vessék alá magukat. A székelyek, minthogy a fejedelem eddig nem gondoskodott arról, hogy puskáikat, dobjaikat s lobogóikat elvegyék, semmiképpen nem tudták elhinni, hogy az ő akaratából kergetik vissza őket a régi szolgaságba. Ezért gyűléseket tartottak, s míg egyszer a fejedelemnek ebben az ügyben kiadott levelét követelték a nemességtől, máskor azt hozták elő, hogy a fejedelemnek tett eskütől semmiképpen nem akarnak eltávolodni, végülis mindnyájan egyakarattal, titokban összeesküvést szöve elhatározzák: nem fognak a nemesség kedvében járni, hanem csak a fejedelemnek fognak szolgálni, inkább ezer halált elszenvednek, minthogy régi uraiknak engedjenek, akiknek velük szemben való szörnyü kegyetlenségeit már előbb tapasztalták, s a jövőben még sokkal jobban fognak tapasztalni, célszerűbb lesz, hogy nyílt háborúval hadat üzenjenek a nemességnek, minthogy magukat nekik a legszörnyübb büntetésre átadják, hogy megkínóztassanak. Így nyilvános határozattal nyíltan ellenezegülnek a fejedelem és az egész ország határozatának, s Károlyi András, Marosszékekben ennek a határozatnak szerzője által kerületüknek népesebb községeiben kihirdették, hogy a székelyek közül senki régi urait el ne merje ismerni, s mindenfelé kiküldött hírnökökkel kihirdetik, hogy ha valaki ezt tenné, az, bárki legyen is, halálfia lesz, s nagyobb félelemkeltés okából megjelölték a büntetés módját is: aki ellene szegül, fejjel lefelé karóba huzzák. Ezzel meg nem elégedve titokban mindenfelé egy lélekkel összeesküsznek, hogy ha szolgaságra készerítik őket, mindnyájan fegyvert fognak a nemesség ellen. Miután ez a nemesség fülébe jutott, azonnal követeket küldve Bocskai Istvánt, aki akkor a fejedelem helytartója volt,

értesítik a székelyek dühöngéséről, kik már olyan vakmerőségre és örültségre vetemedtek, hogy nem átalják uraik házait lerombolni, a nemesség vezetőit erőszakkal fenyegetni és mindent megfélemlítéssel és gatzettekkel felzavarni. Mikor erről a dologról értesült Bocskai, félt, hogy a fejedelem távollétében a dolog a külsőnél veszedelmesebb nyílt háborúba tör ki, s ezért a székelyek megszelidítésére a megyéket felosztotta a nemesség vezetői között, úgy, hogy Kézdi-, Orbai- és Sepsi-székbe Ravazdi György tanácsost, Marosszékbe pedig Tholdi Istvánt és Bogáthi Boldizsárt, annak a helynek királybiráját küldte biztos lovas és gyalogos csapatokkal. A helytartó tehát a fejedelem nevében megparancsolja, hogy a lázongás okozóit szigorúan büntessék meg, a többi ártatlan tömeget pedig inkább megfélemlítéssel, mint fegyverrel kényszerítsék engedelmességre, hacsak a szükség mást nem követel. Egyébként, nehogy az egészséges rész is utána menjen, megparancsolja, hogy a lázadás fejait karddal irtsák ki. Tholdi István és Bogáthi Boldizsár először Vásárhelyre érkeztek meg, s előterjesztve az országos határozatot, minden egyes községnek és falunak a biráit és primorjait az ország iránti hűségükre hivatkozva maguk elé rendelik. Néhányan közülük megjelentek, s Tholdi és Bogáthi nyilvános gyűlésen intette őket, hogy lerakva dobjaikat, zászlóikat és puskáikat, a fejedelem és az ország rendeinek előírása alapján térjenek vissza uraiknak a szokott módon megtartandó hűségére. Néhányan engedelmeskedtek, s büntetéstől félve teljesítették a parancsot. De mikor néhány közülük ellenszegülőnek mutatkozott, s úgy látszott, hogy a lázongás vezetőit a jövőre való példaadásul meg kell büntetni, Tholdi és Bogáthi éjtszaka, mikor az óvatlanokat inkább meg lehet lepni, biztos lovas és gyalogos csapatokat küldtek ki, s a lázongás szerzőit az egyes falvakban személyenként összefogatták, s miután az ügyet megismerték, a halálbüntetés különböző módjaival, bizonyos kegyetlenségnek nem minden jele nélkül kivégeztették. Majd, mikor Marosszékben a székelyeket egyenként és összesen erős esküvel uraik iránt engedelmességre kényszerítették, innen Fehérvárra mentek. Eközben Apafi Miklós is a gyergyóiak konokságáról Lázár András által értesítve, összeszedett körülbelül kétezer lovas és gyalogost, s nagy gyorsasággal megelőzte törekvéseit, s a hegyek csucsán táborot vert. Meghallották ugyanis közeledését a székelyek, s gyűléseket tartva Ujfalu községben összejöttek, hogy a következő hajnalban a hegyek útjait, melyeken át arra a vidékre akart nyomulni, eltorlaszolják. Közben azt az egész éjtszakát mértéktelen serivás közben ébren töltötték,

s poharazás közben, mint ahogy náluk egészen barbár módra szokás, biztatták magukat, hogy bátran harcoljanak, s mintha már a kezükben lenne a győzelem, üres reménnyel felfuvalkodtak. A hegyek tövétől nem messze van Alfalu, honnan az Apafi táborában csillogó tüzet a közelség miatt jól láthatták. Ebből megtudta Apafi megérkezését Kovácsi János, egy az alfalusiak közül, öreg férfi, s egyházfi, éjtszaka rögtön a székelyekhez rohant, s jelentette, hogy az ellenség megérkezett, s hogy kirázák magukból a mámort és az álmot, azzal ijesztgette őket, hogy az ellenséges csapatok már a nyakukon vannak. Alig hallották meg ezt a dolgot, feléberedtek a székelyek, s a házakból, amelyeket erősségük miatt vár helyett kiválasztottak, kissé az ellenséggel szembe vonultak, mikor egyszerre Apafi [emberei] körülfogják s öldöklük őket. Majd azokba az épületekbe üzik őket, melyekről már szoltam, s részben lemészárolják, részben vaskampókba, karókba s keresztekre huzzák őket a többiek elrettentésére. Néhányat, akik feleségükkel s gyermekeikkel más épületekbe huzódtak, mind tüzzel emésztettek el, s csak kevés tudott futva kimenekülni. Ebben a csetepatében elestek huszonheten, vaskampóra akasztottak hármat, ötöt felkötöttek, néhány épület a csürökkel és sok gabonaasztaggal elégett. Vezérüket, Gál Jánost, ugyanaz a büntetés érte. Ezt a dolgot meghallva a csikiak és kászoniak, tanulva szomszédaik példáján, a büntetéstől féltükben letették a fegyvert, s uraik szolgálatába visszatértek. Miután ez a három székely tartomány megbékélt, Apafi zsákmánnyal megterhelten haza tért. Hasonlóképpen Ravazdi György serényen végrehajtotta a rábizott feladatot, s a három szék: Sepsi-, Kézdi-, Orbai-szék székelyeit részben karddal, részben kegyetlen büntetésekkel végre is kötelelességükre kényszerítette, a késő utókorra is fényes példát adva, hogy az alárendeltek a fejedelem és uraik ellen ne merjenek lázadást szítani, vagy bármi módon lázongani. Mégis az ország rendeiből nem hiányoztak olyanok, akik nagy lelki bánattal mondták azt, amit egykor Sulláról beszéltek Rómában: «Az orvosság tullepett a mértéken» – sokan féltek, hogy ez a belső fázongás valami súlyosabb csapást fog hozni Erdélyre. Sőt akadtak komoly itéletű emberek, akik azt mondták, hogy a fejedelem kötelessége, hogy a nemességnek a jobbágyokkal szembeni és az igazságosnál kegyetlenebb uralmát törvényes korlátozásokkal enyhítse, nehogy a paraszti tömeg a kegyetlen szolgásgot, az elviselhetetlen terheket, melyek a nemesség részéről a méltányosság és közjó ellenére terhelik, meggyűlölvé,

végre is, mint az már gyakran megtörtént, polgárháborúba kényszerüljön kitörni.

Temesvár ostroma és a keresztési csata

Miután visszatért a fejedelem, fegyveres gyűlést hirdetett, s tanácskozásra kitűzte, hogy vissza kell-e vezetni a csapatokat, vagy pedig Temesvár ostromára tovább előrevezetni. [Borbély] György úgy vélekedett, hogy nem kell azonnal Temesvár ostromára előrehaladni, hanem előbb az ellenséget kell üldözni, a tatárokat kiverni, s ugyanazzal az úttal Csanádot, Becskereket, s a körülöttük fekvő kisebb jelentőségű várakat kell megpróbálni. Ugyanis ha előbb ezt hajtják végre lelkük kívánsága szerint, nem lesz az ellenségnek honnan támadást intézni a mieink ellen, s eleséget beszerezni, [akkor] könnyebb lesz Temesvár ostroma is. De minthogy a fejedelem előtt, ahogy az udvarokban szokott lenni, többet értek az ifjui tanácsok, győzött a vakmerőbb vélemény, hogy tovább haladjanak, s Temesvárt fogják ostrom alá, s ha azt elfoglalják, az ellenség magától megfutamodik, s a körülötte fekvő kastélyok is önként megadják magukat. Tehát rendre vizsgálván a sereget és sebtében s imigy-amugy elesésről gondoskodva megparancsolja, hogy adjanak jelt az indulásra, s miután június 14-én elfoglalták az inkább csinos, mint erős Fellak kastélyt, két nappal később egész seregével Temesvár elé érkezett. Minthogy úgy látták, hogy ekkora várost nagy kiterjedése miatt nem tudnak mindenfelől ostromgyűrűvel megszállni, úgy gondolta, hogy az lesz a számukra legalkalmasabb hadvezetési mód, hogy a város fontosabb részeit három-három táborvonallal körülveszi, s három oldalról sáncot és ostromkaszókat épít a vár felé. Így mindegyik részt egy-egy vezérnek kijelölte, s az ágyukat szabályosan elhelyezte, s azután még azon éjszakán kezdte lövetni a falakat, mégpedig olyan állhatatossággal, hogy ez a lövetés öt álló napon át tartott. Ennek a dolognak az lett az eredménye, hogy a falak szélesen leomlottak, s a romokon keresztül széles bejárás nyílt már a városba: de régtől fogva oly nagy volt a városban a mindenféle hadi dolgokhoz való felkészülés, olyan nagy az ágyuk sokasága, s végül akkora a küzdők bátorsága, hogy amit a mieink napközben a falakból leromboltak, azt a törökök nagy munkával éjszaka visszarakták. Azonkívül a janicsárok sűrű kirohanásokat intéztek a várból, sokakat megöltek, s miután nagy károkat okoztak, a mieink visszaüzték őket a várba. Míg ezek történtek, ime

váratlanul nagy tatár sereg jön a mieink ellen, s nagy lármát csapva a táborhoz vágat, s mérhetetlen tömegű nyilat lő ki zápor módjára a mieinkre; ekkor vették észre végül a mieink a katonai hibát, s látták be, hogy nem kellett volna addig ostrom alá venni ezt a nagyjelentőségű várost, míg a török és tatár segédcsapatokat el nem kergették, s a körülötte lévő kastélyokat el nem foglalták. De ebből a hibából nem okulva az előbbihez újabbat is tesznek, s mikor gyorsan kirohanó csapatokkal el kellett volna üzniek a tatárokat, ők a táborba húzódnak, s azt hívén, hogy bőven elég, ha a tatárok támadásai ellen védekeznek, az ostromlókban ostromlottak lesznek. A tatárok, miután felbátorodtak, s egyrészt nagyszámú teherszállítószerkezetekkel az élelmet szállították, s parasztoznak és a mi igásállatainknak elhajtásával a takarmány- s élelmiszerszállítványokat megakadályozzák, másrészt vad portyázásaikkal az egész vidéket veszélyessé teszik. Ezekből két igen súlyos dolog következett: egyrészt bátorságot öntöttek az ostromlottakba, másrészt nagy félelmet keltettek az ostromlókban. Így a mieink nagy szorultságba jutva nem tudták a város ostromát olyan alkalmasan folytatni, mint kellett volna, s napról napra nagyobb hiányt szenvedtek élelmiszerekben.

[Végül is] az erdélyiek, körülbelül kétezer lovas és gyalogost hagytak hátra őrsgül Lippán, hogy a végek érdekében működjenek, s maguk, kinek merre alkalmasabb volt, nagy szomorúan hazatértek.

A törökök szultánja Magyarország ellen hadjáratot vezetett, Eszéknél átkelve a Dunán előbb Szegedre, majd Szolnokra ment, nagyvezirét Eger ostromára előreküldte, s maga is néhány nap múlva, szeptember 21-én egész seregével s Cziaffer, Ibrahim, Hasszán és Czikala basáktól kísérvé oda ment. Az egriek derekasan kirontottak a törökökre, s közülök sokat vagy elfogtak, vagy megöltek, de végre a rájuk támadó tömeg a városnak a falai közé űzte vissza őket. Mikor pedig látták, hogy semmiképpen nem tudják azt megvédeni, az ostrom hatodik napján felgyújtottak mindent, ami az ellenségnek alkalmas lehetett volna a vár ostromára, s önként feladják [a várost], s a várba húzódnak vissza. Akkor annak élén Nyáry Pál állott, aki előkelő családból született és semmit sem mellőzött el olyasmit, ami a haza ilyen nagyjelentőségű bástyája megvédésére szükséges volt. De oly nagy volt a törökök dühöngése, hogy mikor a fáradtakat pihentek váltották fel, s az ostromot egy nap nyolcszor, teljes erővel és végső megfeszítéssel megkisérelték, nem a vitéz-

ségük, hanem a számuk miatt majdnem végső szorultságba jutottak. Ugyanis a törökök rögtön megérkezésük után öt ostromtornyot emeltek, s a város megszállása után a várhoz fektetve az ostromtornyot a tizenharmadik rohammal, mely két nap alatt a leghevesebb volt, végre elfoglalják [a bástyát]. Eközben kétszázötven katona, kik közül a legtöbb olasz volt, titokban kilopódzott a várból, az ellenség táborába átszökött, s azoknak vallását elfogadva hitehagyottá lett. Ezt megtudták a többiek, nagyon megzavarodtak és azonnal tárgyalni kezdtek a törökökkel a megadásról. Október 13-án aztán körülbelül dél tájban a mieink kétezren elhagyták Egert. De a császár megparancsolta, hogy a németeket egy szálíg mészárolják le, a magyar nevű katonákat ugyan megtiltotta, hogy megöljék, de eltűrte, hogy kiragadják őket, s mindnyájukat rabszolgaságba vessék, de visszatartotta magának Nyáry Pált s a vár többi parancsnokait.

Mikor az egriek megtudták, hogy a törökök ellenük jönnek, idejében jelentették Miksa főhercegnek és Zsigmond erdélyi fejedelemnek, s állhatatosan kérték, hogy idejében segítséget vigyenek nekik.

Miksa úgy gondolkozott, hogy ütközettől tartózkodnia kell, s nem szabad a szerencsére bízni ezt a fontos dolgot, hanem az ostrom kimenetelét meg kell várni, s úgy vélte, hogy akkor, az időhöz képest kell határozni. Zsigmond fejedelem azonban egészen más elvet követett, lelkéből sajnálkozott az egriek balsorsán, s félve attól a veszedelemtől, mely ilyen fontos végvár s ilyen vitéz férfiak elvesztése miatt az egész országot fenyegetni látszott, inkább akarta bátran elviselni a halált, minthogy az egrieknek segítséget ne vigyen. De mielőtt országának határai közül eltávozott volna, egy biztos székely csapatot Nagy Ferenc vezetésével segítségül küldött Havaselvére, úgyszintén a Moldova felé fekvő hegyeket is fegyveresekkel tölti meg, s a tatárok ellen elhelyezett őrségek élére Borbély Györgyöt állítja. S hogy távollétében az ország kormányzása fennakadást ne szenvedjen, Bocskai Istvánt, a legfőbb tanácsosok között az elsőt, rokonát állítja az ország élére, nehogy távolléte miatt valami kár érje az államot. Mert a török szultán, hogy megakadályozza, hogy az erdélyiek az egrieknek segítséget vigyenek, a tatárokat rábeszélte, hogy Moldovából Havaselvére, s onnan Erdélybe törjenek be, s mindent lángba és vérbe borítsanak. Így a fejedelem, miután országának ügyeit rendben elintézte, összehívja országának legválogatottabb nemességét s lassú menetben

Váradra halad. Itt megszemlélte a hadseregét, melyben körülbelül tizennyolcezer válogatott lovas és gyalogos volt, s ekkor hallotta meg, hogy az egriek végső veszedelemben forognak, mire előrehaladásukat meggyorsította, s egyenesen Debrecenbe, onnan Tokajba haladt. Miután a Tiszán átkelt, értesült, hogy Egert elfoglalták és az őrségét levágták, s szörnyű fájdalom fogta el, de mégis elhatározta, hogy tovább halad, s ha Miksát rá tudja venni, egyesült erejükkel mindenképpen megütközik a török szultánnal. Így egyik követet a másik után küldve buzdítja Miksát, hogy siessen hozzá, s a magyar urakat is ráveszi, hogy mindenhol gyűjtsenek csapatokat, s mindezekből az lett, hogy a magyar urak, amennyit csak tudtak, annyi csapatot gyűjtöttek össze Szerencshez, Rákóczi Zsigmond városához. És maga Miksa is egyesítette saját csapatait az erdélyiekkel Miskolcnál. Magával hozott 120 hadi ágyut és 20,000 négylovas szekeret, hogy a sereget [szekértáborral] körülvehesék.

Miután Miksa és Zsigmond egyesítették seregeiket, melyet 55.000 kiváló fegyveresre becsültek, egymásnak esküvel kötelezték magukat, hogy Miskolcra elindulva a törökök ellen vonulnak, s elhatározták, hogy megütköznek velök. Így október 21-én a sereget megindították, s másnap egy hosszú és széles hangaerdőn vonultak át, s Eger felé tartottak. Egertől nem messze van egy Keresztesnek nevezett község, olyan síksággal, hogy bármilyen nagy seregeknek elég nagy terület az ütközetre. Itt október 26-án adott jelre a mieink bátran rohamra mennek, de a rájukrohanókat a törökök vitézül feltartják. Eközben a tatárok lassú előrenyomulással felfejlődtek, s a mieinket lassanként minden oldalról körülvezték. Miután néhány órán át csetepatékban küzdöttek, s valameddig egyenlő reménnyel harcoltak, mindenfelé nagy mézszárlás kezdődik, s a törökök, nem tudni: komolyan-e vagy terv szerint, megfutamodnak, s miközben a mieink erősen üldözik őket, nagy futva menekülnek. A mieink üldözik a futókat, s felbomlott sorokban versengve pusztítják őket, s az ellenségtől 109 ágyut elvesznek. Ezek mellett, aminek legkevésbé lett volna szabad megtörténnie, elmellőzik a hátuk megett a hadi mozsarakat, s azt vélve, hogy a törökök mostmár megállás nélkül futni fognak, benyomulnak a táborba, mely mindenféle igen értékes dolgokkal csodálatosan meg volt rakva, s kifosztják. Ezt látva a janicsárok, akiket a sátraknál őrségül visszahagytak, mivel észrevették, hogy semmi lehetőség sincs már menekülésükre, összeszedve bátorságukat az ágyukból lövöldözni kezdtek azokra, akik a futó törököket üldözték.

Mikor ez nagy pusztítást okozott a mieink között, a másik oldalról pedig a tatárok támadtak, és Czikala basa lovasságával oldalról támadta meg a mieinket, kezdtek előbb néhányan a német páncélosok közül, majd az erdélyiek és a magyarok is megfutamodni. Ettől a dologtól fellelkesülve a törökök, azok is, akik a táborban voltak, azok is, akik megfutamodtak, hirtelen nagy lármával a mieinkre visszacsapnak, s míg nagy biztonságban a zsákmányolás leköti ezeket, váratlanul rájuk támadnak. De azok is, akik már a táboron túl menekültek, oda visszaszárguldanak, s bizonyos őrizetre szolgáló csapatokkal, melyek mindig erre a célra távolabb valami dombon Czikala basa vezetésével piros zászlókkal jelezve mozdulatlanul álltak egészen eddig a pillanatig, a megfutamodó mieinkre rárontanak. Így a [török] vezérek, mikor már az első zászlók elbuktak, s a vezetőket megölték, katonáikat a keresztények ellen zúdították: a mieink a nem várt dologtól megrémültek, nem tudva, hogy kihez s hova fussanak. Hozzá még a zsákmányolásban is elmerültek, olyan nagy biztonsággal, hogy egyik ezeket, a másik azokat a sátrakat foglalta bele urai számadásába, s ide-oda letűzött lándsával jelezte, hogy az az elfoglalóé. Mindezeket a győzelem kivívása előtt felosztják, de ime a törökök megjelennek és súlyos csatát kezdenek. A mieinket levágja a számos sokaság, s a tatárok nyilai hullanak rájuk, mint a záporosó, elvesznek a zászlók, s mindnyájan, akik előbb csatarendben álltak, megfutamodnak. Ezt látva Zsigmond fejedelem mindenikre rákiált, s könyörög, hogy az egyszer már kivívott győzelmet vak félelmükben ne veszítsék el, s megparancsolja, hogy zászlaját szembeötlő helyen tüzzék ki. De minthogy páni félelem szállta meg mindnyájukat, mikor már-már rárontottak a törökök, hogy jobb időkre megőrizze magát, ő is elhagyja a táborát, s az őt kísérő Huszár Péterrel, Kornis Gáspárral, s néhány mással lassan az övéihez visszatér. A szétszórt keresztényeket estvélig üldözték a törökök, s vágják őket, majd, mikor már akadályozta őket a sötétség, este a táborukba visszatértek. Ha az éjtszaka nem takarta volna el a futókat, emberemlékezet óta a legnagyobb vereség érte volna a keresztényeket. De a sötétségtől elfedve visszatérhettek a táborba, s felgyujtva a fejedelem sátorát, s elvive az értékesebb dolgokat ki merre látott, szétfutott, noha már senki sem üldözte őket. Ha visszanyerve bátorságukat nem hagyják el a táborát, nem kétséges, hogy a győzelmet másnap újra kivívhatták volna. De minthogy az Isten gögösségük, kapzsiságuk, s a keresztények egyéb bűnei

[Erdélyi Magyar Adatbank]

miatt jogos haragra gerjedt, oly nagy félelem szállotta meg valamennyit, hogy bár mindenki azt kiabálta, hogy meg kell állani, s szembeszállani a törökökkel: senki sem mutatott példát, hanem mind egytől egyig jobbnak látta megfutamodni. Zsigmond fejedelem először Tokajba, majd innen Erdélybe ment, sürgetve, hogy mennél gyorsabban haladjanak, s azt állította, hogy ennek a vereségnek egyedüli oka a német lovasság megfutamodása volt.